

Explanation and Analysis of the Role and Status of the Persian Man or People in the Ideology of the Achaemenid Empire

Ali Asghar Salahshour^{*}

Esmail Sangari^{**}

Abstract

Persian kings have emphasized their Achaemenid or Aryan/Persian ancestry in royal inscriptions. Written records and evidence like coins, seals, monuments, and reliefs depict these kings as Persian heroes or as part of the Persian man. However, the Achaemenid Empire also accorded a distinctive worth to Persian men and people. This was no coincidence; Persians have been highlighted numerous times for their importance and contributions to the empire's purposes. It is crucial to remember that both of these categories are propagandistic sources that aim to disseminate the Achaemenid Empire's ideology through the idea of the "Persian man." The wording of the Achaemenid royal inscriptions states that the Persians' merits brought peace and order to their large area. The Persians, of course, were a hierarchical people, with the king at the top of the pyramid and equality limited to the royal ideological inscription. The Persians themselves actually existed in a hierarchy.

Keywords: Persian Man or People, Achaemenian, Ideology and Propaganda, Aryan, kâra, Royal Inscriptions.

^{*} Postdoctoral Student in History of Ancient Iran, University of Isfahan, Isfahan, Iran,
a.salahshour@ltr.ui.ac.ir

^{**} Associate Professor of History, University of Isfahan, Isfahan, Iran (Corresponding Author),
e.sangari@ltr.ui.ac.ir

Date received: 14/04/2024, Date of acceptance: 18/11/2024

Introduction

It appears that Darius I is the founder of the notion of the Persian man, which he refers to in his different inscriptions. Until the inscriptions of Darius the Great, there was no reference to the Persian king or the Persian people. Up to the fall of the Achaemenid Persian Empire, this notion and concept appeared to be stable. Persian men and people are depicted as having a high status in the inscriptions and unwritten sources dating back to the reign of Darius the Great. It goes without saying that the Persians are superior to other ethnic groups and their subject countries because they are the dominating nation, but did this superiority actually exist, or was it only expressed in ideological statements? Which documents and evidence can be used to support or refute it? What intentions did the Persian kings have for this initiative? What documents and evidence exist for the propagandistic ideological notion of men and Persians? Is there any proof that they have spread throughout the kingdom and expanded? How do we interpret the Persians' hierarchical position? The order had to be upheld and the king's enemies had to be vanquished by the people of Persia and the Persian Kāra (people-army). The ideological and propagandistic component of Persian man and people should not be overlooked; examples of this include coins, statues, seals, reliefs, as well as other documents. This evidence demonstrates the Persians' total domination, superiority, and domination. The idea of a Persian man was developed and made popular by royal planners and decision-makers who were focused on the monarch and the court. Royal iconography dominated court and official art, which played a significant role in this process. The legitimacy, authority, competence, and authority of the Persian people—with the king at the center—were articulated and propagated within this conceptual and ideological framework. The concept of Persian man and people and their position in Achaemenid ideology have not been the subject of independent research; among these studies, of course, some have discussed the status and significance of the Persians, particularly the Persian king. Attention should be paid to Root's (1979) fundamental study on the issue of king and kingship in Achaemenid royal iconography. In Rollinger (2016) and Granerød (2013), the propagandistic and ideological strategies of the Persian royal inscriptions are reflected. Salahshour's PhD thesis (2022) on the archeology of power in the Pārsa site has addressed the propaganda and ideological instruments of the Achaemenid period, as well as the role and significance of Persian men and people under the royal inscriptions.

Materials & Methods

To achieve the study goals in this work, description and analysis have been used of library material, particularly royal inscriptions and classical texts. Of course, non-written sources have also been crucial in this subject matter, including visual representations and archeological evidence. In that the Achaemenid royal ideology is explored in relation to the concept of the Persian man and people, the study is also historical in nature. It is important to keep in mind that the majority of the research for this study was done on Persian Empire documents, media, courtly and official art, all of which had a significant impact on the analysis and results.

Discussion & Result

One of the most significant principles of the official and royal worldview and ideology of the Persian monarchy is the concept and discourse of the Persian man and people and its propagation. The written and unwritten ideological and propagandistic documents and evidence, involving royal choices and planning, as well as court and official art and iconography of the Achaemenid period, form the basis of the article's content and structure.

Conclusion

The idea of a Persian man and people is deeply ideological and connected to the supremacy and domination of the Persian people as well as their superior status. Persian man and warrior fought far from Persia and took Egypt from Persia. He fights and vanquishes both human and non-human enemies, including hybrid and actual animals, in his capacity as a Persian and royal warrior. There was a hierarchical relationship among the Persian people, and the Persian king was the head of the Persian people and held an unassailable high position. Nevertheless, the Persian people had a greater standing than other ethnic groups and peoples, as evidenced by the detailed examination of documents and other supporting material. Numerous records, including royal inscriptions and, in particular, the designs on coins and seals, demonstrate the universal dominance of the Persian people and the Persian man. This idea was widely accepted across the empire. The official philosophy and ideas of the Achaemenid Empire were successfully propagandized by the deliberate and planned promotion of the Persian man by the propagandistic apparatus of the Achaemenid Empire.

Bibliography

- Athenaeus of Naucratis (2007), *Iranian Banquet*, Translated by Jalal-e Khaleghi-ye Motlagh, Tehran: Center for Islamic Encyclopaedia, Ferdowsi Center[in Persian].
- Briant, Pierre (2002), *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, English Translation by P. T. Daniels, Winona Lake: Eisenbrauns.
- Briant, Pierre (2005), *Achaemenid Empire*, Translated by Nahid Foroughan, Vol. I, Tehran: Farzane Rooz- Ghatre [in Persian].
- Cameron, George Glenn (1948), *Persepolis Treasury Tablets*, Chicago: The University of Chicago.
- Colburn, Henry (2023), *Archeology and Art of the Achaemenid Empire in Egypt*, Translated by Ali Asghar Salahshour, Tehran: Avasht [in Persian].
- Dahm, Murray (2019). *Macedonian Phalangite versus Persian Warrior; Alexander confronts the Achaemenids, 334–331 bc*, Oxford: Osprey Publishing.
- Dandamaev, Muhammad and Vladimir G. Lukonin (2004), *The Culture and Social Institutions of Ancient Iran*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Diodorus Siculus (1989), *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes with an English Translation by C. H. Oldfather*, vol. 4-8. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.
- Dusinberre, Elspeth R. M. (2000), "King or God? Imperial Iconography and Tiarate Head Coins of Achaemenid Anatolia", *Annual of the American Schools of Oriental Research*, vol. 57, pp: 157-171.
- Dusinberre, Elspeth R. M. (2013), *Empire , Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehrenberg, Erica (2008), "Kingship in Late Babylonian and Early Persian Times", in: *Religion and Power Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*, N. Brisch (ed.), Chicago: Oriental Institute of the University Chicago.
- Filippone, Ela (2012), "DPd/DPe and the Political Discourse of King Darius", in: *Dariosh Studies II: Persepolis and its Settlement: Territorial System and Ideology in the Achaemenid*, G. P. Basello and A. V. Rossi (eds.), Napoli: Università degli Studi di Napoli "L'Orientale".
- Gariboldi, Andrea (2014), "Elements of Globalization in Ancient Iranian Numismatics", in: *Melammu: The Ancient World in an Age of Globalization*, M. J. Geller (ed), Berlin: Neopubli GmbH.
- Garrison, Mark B. (2017), *The Ritual Landscape at Persepolis: Glyptic Imagery from the Persepolis Fortification and Treasury Archives*. Chicago: The University of Chicago.
- Garrison, Mark B. (2014), "Royal Names Seals of Darius I", in: *Extraction and Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper*, M. Kozuh. W. F. M. Henkelman. C. E. Jonesand, and C. Woods (eds.), Chicago: The University of Chicago.
- Garrison, Mark B. (2013), "Royal Achaemenid Iconography", in: *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, D.T. Potts (ed.), Oxford :Oxford University Press.

121 Abstract

- Garrison, Mark B. (2010), "Archer at Persepolis: The Emergence of Royal Ideology", in: *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005), J. Curtis and J. St. Simpson (eds.), London: I.B. Tauris.
- Garrison, Mark B. (2009), *Visual Representation of the Divine and the Numinous in Early Achaemenid Iran: Iconography of Deities and Demons*, Switzerland: University of Zurich.
- Garrison, M. B. (2000), "Achaemenid Iconography as Evidenced by Glyptic Art: Subject Matter, Social Function, Audience and Diffusion », in : *Images as Media. Sources for the Cultural History of the Near East and the Eastern Mediterranean (1st Millenium BCE)*, C. Uehlinger (ed.), University Press Fribourg Switzerland Vandenhoeck & Ruprecht Gottingen, pp:115-163.
- Garrison, Mark. B., and Margaret Cool Root (2001), *Seals on the Persepolis Fortification tablets, Part 1: Images of heroic encounter*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Gates-Foster, Jennifer E. (2014), "Achaemenids, Royal Power, and Persian Ethnicity", in: *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, J. McNerney (ed.), Chichester: Wiley-Blackwell.
- Granerød, Gard (2013), "By the Favour of Ahuramazda I Am King: On the Promulgation of a Persian Propaganda Text among Babylonians and Judeans", *The Study of Judaism*, vol. 44, no. 4-5, pp:455-480.
- Herodotus (1920), *Histories*, With an English Translation by A. D. Godley, Cambridge, Harvard University Press.
- Hinz Walter (1971)."Achämenidische Hofverwaltung". *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*.vol. 61. pp: 260-311.
- Kaptan, Deniz (2010), "Clay Tags from SeyitÖmer Höyük in Phrygia", in: *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005), J. Curtis, and J. St. Simpson (eds.), London: I.B. Tauris.
- Kent, Roland Grubb (1953), *Old Persian (Grammar, Texts, Lexicon)*, American Oriental Society.
- Koohkan, Mahmoud Reza (2016), *Ēranshahr: The Explanation Process of Ēranshahri Political Thought (Ancient Iran)*, Tehran: Cultural Research Office/ Daftar-e Pazhuheshha-ye Farhangi [in Persian].
- Lecoq, Pierre (1997), *Les Inscriptions de la Perse Achéménide*, Paris: Gallimard.
- Lincoln, Bruce (2016), *The Dark Half of Paradise*, Translated by Arvin Maghsoodlou, Tehran: Hekmat-e Kalame [in Persian].
- Lincoln, Bruce (2008), "The Role of Religion in the Achaemenian Imperialism", in: *Religion and Power Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*, N. Brisch (ed), Chicago: Oriental Institute of the University Chicago.
- Özgen, İlknur (2010), "Lydian Treasure", in: *The Lydians and Their World*, N. D. Cahill (ed.), Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Plutarch (1926), *Plutarch's Lives*. With an English Translation by Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd.
- Rollinger, Robert (2016), "Royal Strategies of Representation and the Language(s) of Power: Some Considerations on the Audience and Dissemination of the Achaemenid Royal Inscriptions", in: *Official Epistolography and the Language(s) of Power: Proceedings of the First International Conference of the Research Network Imperium & Officium, Comparative Studies in Ancient Bureaucracy and Officialdom*, University of Vienna, 10-12 November 2010, S. Procházka, L. Reinfandt, S. Tost, and K. Wagensonner (Eds.), Wien, pp: 117-130.
- Root, Margaret Cool (1991), "From the Heart: Powerful Persianisms in the Art of the Western Empire", in: *Achaemenid History 6: Asia Minor and Egypt. Old Cultures in a New Empire*, H. W. A. M. Sancisi-Weerdenburg, and A. Kuhrt (eds.), Leiden & Boston.
- Root, Margaret Cool (1979), *King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire*, Leiden: Brill.
- Salahshour, Ali Asghar (2023), *The Universal Art and Culture of Persepolis*, Tehran: Aryaramna [in Persian].
- Salahshour, Ali Asghar, and Bahman Firouzmandi (2022), "Propaganda in the Neo-Assyrian and Achaemenid monarchies systems based on written and visual evidences", *Pazhuheshhaye Bāstanshenasi-ye Iran*, vol. 12, no.33, pp: 143- 180 [in Persian].
- Salahshour, Ali Asghar (2022), Research on the Achaemenids Political System and its Appropriateness with Power Based on the Archaeological Evidence and Written Sources at Persepolis Architecture Complex, PhD Thesis, Tehran: Department of Archeology, University of Tehran [in Persian].
- Sangari, Esmail, Moghaddi, Amir Hosein, and Erfane Khoravi (2021), *Histrography and Historical Perspective in the Ancient world (Life, Time and Act of Herodotus of Halicarnassus)*, Tehran: University of Tehran [in Persian].
- Schmidt, Erich (1953), *Perspolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Schmitt, Rüdiger (2009), *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden*, Wiesbaden.
- Strabo (1903), *The Geography of Strabo*, Literally Translated, with notes, In three volumes. London, George Bell & Sons.
- Stronach, David (1990), "On the Genesis of the Old Persian Cuneiform Script", in: *Contribution a l'histoire de l'iran: Melanges offerts a Jean Perrot*, F. Vallat (ed.), Paris: Editions Recherche sur les civilisations.
- Tuplin, Christopher (2010), "All the King's Men", in: *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005)*, J. Curtis, and J. St. Simpson (eds.), London: I.B. Tauris.
- Tuplin, Christopher (2017), "War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology", *Elevtrum*, vol. 24, pp:31-54.

123 Abstract

- Vogelsang, Willem j. (2017), *Achaemenians based on Eastern Evidence*, Translated by Khashayar Bahari, Tehran: Farzan-e Rooz [in Persian].
- Waters, Matt (2023), *The Life of Cyrus the Great, King of the World (Historical Document, Written Sources, Archaeological Evidence)*, Translated by Ali Asghar Salahshour, Tehran: Tarikh-e Iran [in Persian].
- Wiesehöfer, Josef (2001), *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD*, Translation from German by Azizeh Azodi, London.
- Wright, Jacob L., and Meredith Elliott Hollman (2021). "Banquet and Gift Exchange", in: *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, B. Jacobs, and R. Rollinger (eds), John Wiley & Sons, Inc.
- Wu, Xin (2014) "'O Young Man... Make Known of what Kind You Are': Warfare, History, and Elite Ideology of the Achaemenid Persian Empire", *Iranica Antiqua*, vol. 49, pp: 209-299.
- Xenophon (1914) *Xenophon in Seven Volumes*, 5 and 6. Walter Miller, Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London.
- Xenophon (1922), *Xenophon in Seven Volumes*, 3. Carleton L. Brownson, Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London.

تبیین و تحلیل نقش و جایگاه مرد یا مردم پارسی در ایدئولوژی شاهنشاهی هخامنشی

علی اصغر سلحشور*

اسماعیل سنگاری**

چکیده

ساختار ایدئولوژیک شاهنشاهی هخامنشی در کتیبه‌های رسمی به جا مانده از آن‌ها به روشنی نمایان است. یکی از مفاهیمی که در این کتیبه‌ها به آن اشاره شده، مفهوم مرد و مردم پارسی است؛ مفهومی ایدئولوژیک که به برتری و چیرگی پارسیان اشاره می‌کند. این مفهوم در قالب مدارک غیرنوشتاری، باستان‌شناختی و مکملی مانند سکه‌ها، تندیس‌ها، مهرها، نقوش برجسته و غیره به خوبی تبلیغ و ترویج می‌شد. بنابراین، هر دو دسته منابع تبلیغی هستند و قصد پراکنش و انتشار ایدئولوژی شاهنشاهی هخامنشی را در قالب مفهومی به نام مرد پارسی دارند. مرد و مردم پارسی جایگاه ویژه‌ای در شاهنشاهی هخامنشی داشتند. این جایگاه تصادفی نبود و در موقعیت‌های گوناگون بر اهمیت و نقش بسزای پارسیان در پیشبرد اهداف شاهنشاهی تأکید شده است. این پژوهش توصیفی-تحلیلی و تفسیری که از نظر ماهیت، تاریخی است. پژوهش حاضر نشان می‌دهد که جایگاه پارسیان با وجود شایستگی‌هایی که داشتند، سلسله‌مراتبی بود و پادشاه در رأس هرم قرار داشت و آن‌ها فقط در کتیبه‌های ایدئولوژیک شاهی با هم برابر بودند. در واقعیت، میان خود پارسیان نیز سلسله‌مراتب حکفرما بود و میان کاره با مفهوم مرد و مردم پارسی نیز پیوند ناگسستنی وجود داشته است.

* دانشجوی پسادکتری، تاریخ ایران باستان، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، a.salahshour@ltr.ui.ac.ir

** دانشیار تاریخ، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)، e.sangari@ltr.ui.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۶

کلیدواژه‌ها: مرد و مردم پارسی، هخامنشی، ایدئولوژی و تبلیغات، آریایی، کاره، کتیبه‌های شاهی.

۱. مقدمه

داریوش یکم، شاه پارسی در بند کتیبه آرامگاه خود در نقش رستم (DNa) به نوعی بیانیه تبلیغی و ایدئولوژیک خود را درباره مرد پارسی و چیرگی و قدرت او به روشنی بیان می‌کند:

اگر می‌اندیشی که چند بود سرزمین‌هایی که داریوش گرفت؟، به پیکره‌هایی بنگر که تخت مرا حمل می‌کنند، آنگاه خواهی دانست و بر تو نمایان خواهد شد که نیزه مرد پارسی دور رفته است و بر تو نمایان خواهد شد که مرد پارسی، دور از پارس جنگیده است (Kent 1953: 138).

تا پیش از کتیبه‌های داریوش بزرگ از شاه پارسی یا مردمان پارسی سخنی نبود و گویا داریوش یکم پایه‌گذار اندیشه مرد پارسی باشد که در کتیبه‌های گوناگون خود به آن اشاره می‌کند. مفهوم و اندیشه‌ای که به نظر تا پایان شاهنشاهی پارسی هخامنشی پایدار بود. در کتیبه‌ها و منابع غیرنوشتاری زمان داریوش بزرگ به بعد، مرد و مردم پارسی^۱ جایگاه والایی دارند. البته بدیهی است که پارسیان به عنوان قوم غالب جایگاه بالاتر و برتری نسبت به دیگر اقوام و سرزمین‌های فرمانبردارشان داشته باشند، اما آیا در واقعیت و نه فقط در قالب بیانیه‌های ایدئولوژیک این برتری نیز وجود داشت؟ چه مدارک و شواهدی را می‌توان در پذیرش یا رد آن برشمرد؟ شاهان پارسی با این کار چه اهدافی را در سر داشتند؟ مدارک و شواهد مفهوم ایدئولوژیک تبلیغی مرد و مردم پارسی کدامند؟ آیا شواهدی از گسترش و پراکنش آنها در سراسر قلمرو شاهی وجود دارد؟ سلسله‌مراتبی بودن جایگاه خود پارسیان را چگونه می‌توان دریافت؟ پارسیان باوجود جایگاه والایی که در شاهنشاهی داشتند، نظام سلسله‌مراتبی میان آنها وجود داشت. مردمان پارس و کاره (مردم - سپاه) پارسی شایسته بودند و مسئول برقراری نظم و شکست دشمنان شاه بودند. آنچه درباره مفهوم مرد و مردم پارسی نباید فراموش کرد، وجه ایدئولوژیک و تبلیغی آن است که در قالب کتیبه‌های شاهی، مهرها، نقوش برجسته، سکه‌ها، تندیس‌ها و غیره می‌توان دید. این مدارک و شواهد بیانگر چیرگی مطلق پارسیان و برتری و سلطه آنها می‌باشد. تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان سلطنتی با محوریت شاه و دربار مفهوم مرد پارسی را ایجاد کردند و رواج دادند. بخش

مهمی از این فرایند در قالب هنر درباری و رسمی صورت گرفت که بر شمایل‌نگاری سلطنتی تمرکز دارد. در این چارچوب مفهومی و ایدئولوژیک، مشروعیت، مرجعیت، صلاحیت و اقتدار مردمان پارسی با مرکزیت شاه بیان شد و انتشار یافت. همه کارها و اقدامات شاه به دلیل پشتیبانی خدایان (به ویژه اهورامزدا) مشروعیت داشت و او دارای صلاحیت و مرجعیت فرمانروایی بر پارسیان و غیرپارسیان بود. تاکنون پژوهش مستقلی درباره مفهوم مرد و مردم پارسی و جایگاه آن در ایدئولوژی هخامنشی صورت نگرفته است؛ البته در این میان پژوهش‌هایی وجود دارند که درباره جایگاه و اهمیت پارسیان و به ویژه شاه پارسی مطالبی را بیان کرده‌اند که پژوهش بنیادین روت (۱۹۷۹) با درون‌مایه‌شاه و پادشاهی در شمایل‌نگاری سلطنتی هخامنشی شایان توجه است. راهبردهای ایدئولوژیک و تبلیغی کتیبه‌های شاهمی پارسی در مقالات رولینگر (۲۰۱۶) و گرانرود (۲۰۱۳) بازتاب یافته است. رساله دکتری سلحشور (۱۴۰۱) در باب باستان‌شناسی قدرت در محوطه پارسه به ابزارهای تبلیغی و ایدئولوژیک هخامنشی پرداخته و ذیل کتیبه‌های شاهمی جایگاه و اهمیت مرد و مردمان پارسی بررسی و واکاوی شده است. در این مقاله از توصیف و تحلیل استفاده شده است تا با بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای، به ویژه بررسی کتیبه‌های شاهمی و نیز متون کلاسیک، اهداف پیش روی پژوهش محقق شود. البته، منابع غیرنوشتاری از قبیل بازنمایی‌های بصری و شواهد باستان‌شناختی (مهرها، سکه‌ها، تندیس‌ها، نقوش برجسته، ظروف منقوش و غیره) نیز نقش مهمی در این زمینه ایفا کرده‌اند. این مدارک به نوعی مکمل متون تاریخی و منابع نوشتاری هستند و بر جنگاوری و شایستگی پارسیان دلالت می‌کنند. ماهیت پژوهش نیز تاریخی است، به این معنا که مفهوم مرد و مردمان پارسی در ایدئولوژی سلطنتی دوره هخامنشی بررسی می‌شود. شایان یادآوری است که بیشتر تمرکز پژوهش حاضر روی مدارک، رسانه‌ها و هنر درباری و رسمی شاهنشاهی پارسی بوده است که در تحلیل و نتیجه‌گیری بسیار تأثیرگذار بودند.

۲. مرد و مردم پارسی در منابع نوشتاری و غیرنوشتاری

جایگاه و اهمیت پارسیان در شاهنشاهی هخامنشی انکارناپذیر است و مدارک و شواهد گوناگون تاریخی و منابع غیرنوشتاری بر آن صحنه می‌گذارند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره خواهد شد.

۱.۲ منابع مکتوب

در این پژوهش منابع مکتوب به دو دسته متون کلاسیک و کتیبه‌های شاهی تقسیم می‌شوند.

۱.۱.۲ متون کلاسیک

از میان متون کلاسیک که به اهمیت پارسیان و جایگاه آنها اشاره کرده‌اند می‌توان به دو نویسنده یونانی، یعنی هرودوت و کسنوفون که هم‌عصر پارسیان و شاهنشاهی پارسی بوده‌اند، وزن بیشتری داد. این دو نویسنده با وجود آنکه جهان یونانی رقیب شاهنشاهی هخامنشی بود، در مواردی نتوانسته‌اند شایستگی‌های اخلاقی و فضایل پارسیان از جمله شاه و نخبگان پارسی را نادیده بگیرند و به آنها اذعان کرده‌اند: هرودوت (Hdt. 1.136) درباره آموزش نخبگان پارسی چنین می‌گوید که دوران آموزش و یادگیری پسران از سن پنج تا بیست سالگی است و تنها سه چیز به آنها یاد داده می‌شود: سوارکاری، تیراندازی و راستگویی. استرابو (Strab. 15.3. 18) نیز در سخنانی به تقریب مشابه با هرودوت می‌گوید: «پارسیان از پنج تا بیست و چهار سالگی آموزش می‌بینند تا با کمان تیراندازی کنند، با نیزه به خوبی کار کنند، سوار بر اسب شوند و راستگویی را پیشه خود سازند». کسنوفون (Xen.Cyr.1.2.2, 1.2.6, 1.2.8, 1.2.9-12) نیز آگاهی‌های جالبی درباره دلاوری و بیان راستی و حقیقت از زبان پارسیان دارد. بنا به گفته او کاخ سلطنتی و ساختمان‌های دولتی در میدان جداگانه‌ای بودند که تجار و بازرگانان راهی به آن نداشتند و در اینجا مردان نخبه در مناطق جداگانه‌ای گرد هم می‌آمدند، بخشی برای پسران، بخشی برای جوانان و بخش‌هایی نیز برای بزرگسالان و کهنسالان. بزرگسالان و پیران، پسران و جوانان را آموزش می‌دادند. پسران به آموزشگاه می‌رفتند و وقتشان را برای یادگیری عدالت می‌گذراندند، آنها خویشنداری، میانه‌روی و فرمانبرداری را از ارشد و سرپرست خود یاد می‌گرفتند و افزون بر اینها، تیراندازی و نیزه‌افکنی را نیز فرا می‌گرفتند. دیگر نویسندگان متقدم و متأخر کلاسیک بر فضایل و شایستگی‌های پارسیان به ویژه نخبگان و جنگاوران آنها تأکید کرده‌اند: اورونتس (Orontes) در میان نخبگان پارسی بیشترین توانایی را در امور نظامی داشت (Xen.Anab.1.6.1) و مردونیوس در میان پارسیان از نظر دلاوری و توانایی مشاوره و راهنمایی برترین فرمانده بود (Nepos, Pausanias 1.2). اسپیتروباتس (Spithrobates) از ویژگی‌های عالی مردانگی و جوانمردی برخوردار بود (Tuplin 2017: 43; Diod.17.19.2). آنچه مسلم است این است که مورخان و نویسندگان کلاسیک به جوانمردی، جنگاوری،

دلاوری و شایستگی‌های اخلاقی پارسیان و شاه پارسی اذعان کرده‌اند. البته همه پارسیان از این مزایا برخوردار نبودند و همانطور که در ادامه خواهد آمد، در بیشتر موارد برابری پارسیان نظری و ایدئولوژیک بود.

۲.۱.۲ کتیبه‌های شاهی

در مدارک نوشتاری باقی مانده از کوروش بزرگ مانند استوانه کوروش او خودش را «انسانی» و شاه «انسان» و نه «پارسی» و شاه «پارسیان» شناسانده است، این در حالی است که در کتیبه‌های یافت شده از پاسارگاد به عنوان پایتخت او، از جمله کتیبه‌های CMa (من هستم کوروش شاه، یک هخامنشی) و CMc (کوروش شاه بزرگ، یک هخامنشی)، او یک «هخامنشی» شناسانده شده است (واترز، ۱۴۰۲: ۲۹۶) که از این نظر مانند نمونه‌های زمان داریوش یکم و شاهان پس از او می‌باشد. برخی از پژوهشگران مانند بریان (۲۰۰۲)، استروناخ (۱۹۹۰) و واترز (۱۴۰۲: ۲۰۵، ۲۹۵) بر این باور هستند که داریوش یکم این کتیبه‌ها و القاب و عناوین همراه آنها را افزوده است و زبان و خط میخی فارسی باستان در زمان او ابداع شدند که به نظر، دیدگاه‌های آنها درست و منطقی باشد. واژگان و عباراتی مانند «آریایی»، «پارسی»، «پسر پارسی»، «شاه پارسی»، «شاه سرزمین پارس» یا «شاه مردم پارسی» در کتیبه‌های شاهی دوره داریوش بزرگ و دیگر شاهان پس از او از جمله پسرش خشایارشا دیده می‌شوند. ناگفته پیداست که هخامنشیان یکی از طوایف پارسی بودند و تأکید بر «هخامنشی» بودن به مثابه تأکید بر «پارسی» بودن آنهاست^۲. در این راستا ذکر این نکته خالی از لطف نیست که اگر داریوش (و البته دیگر شاهان پارسی) خود را «پارسی»، پسر پارسی» اعلام می‌کند، برای آن است که پارسیان و سپاه داریوش همچنان نقش عمده‌ای را در شاهنشاهی ایفا می‌کنند و همانطور که هرودوت (Hdt. 1.132) گفته، به این علت است که «خود شاه جزء پارسیان است». اما اگر داریوش بر عنوان «شاه در پارس» پافشاری نمی‌کند، برای آن است که وی پیش از هر چیز قصد دارد جهان‌شمول بودن قدرت خود را که پارس نمی‌توان از آن بیرون باشد (زیر سلطه آن قرار دارد)، برجسته کند (بریان ۱۳۸۵: ج ۱، ۲۸۰-۲۸۱). کتیبه‌های شاهی دوره هخامنشی بیشتر بر ایدئولوژی و جهانبینی نظام شاهنشاهی و شاه تمرکز کرده‌اند و برای مباحث مورد نظر این پژوهش کاربردی و سودمند هستند، از سوی دیگر آنها منابع دست اول دوره هخامنشی به شمار می‌روند. از میان کتیبه‌های شاهی، نمونه‌های پارسه و نقش‌رستم به دلیل اشاره‌های صریح و روشن به جایگاه

پارسیان، به ویژه شاه پارسی در پیشبرد نظام شاهنشاهی از اهمیت بنیادی تری برخوردار هستند. شاید مهم‌ترین کتیبه در این زمینه، کتیبه a داریوش یکم در نقش رستم (Kent 1953: 138) باشد که به نقش بی‌بدیل پارسیان اشاره کرده و در مقدمه مقاله به آن اشاره شد. گویا پایه‌ریزی هویت پارسی دست‌کم بر مبنای کتیبه‌های شاهی در دوره داریوش یکم صورت گرفته است. پادشاهان هخامنشی از آغاز فرمانروایی داریوش، بر پارسی و آریایی بودن خود تأکید فراوانی کرده‌اند، درحالی‌که کوروش بزرگ، بنیانگذار شاهنشاهی هخامنشی بر میراث و پیوندهای انسانی خود تأکید داشت و به هویت انسانی خود توجه نشان داده است و ایشان را بخشی از سرزمینی مادری خود به حساب می‌آورد. او در استوانه معروفش، خود را با سنت‌های انسانی و حتی بابلی پیوند می‌دهد (Ehrenberg 2008: 105; Gates-Foster 2014: 179). مضمون سطرهای ۲۰ تا ۲۲ کتیبه چنین است:

من هستم کوروش، شاه جهان، شاه بزرگ، شاه نیرومند، شاه بابل، شاه سومر و اکد، شاه چهار گوشه، پسر کمبوجیه، شاه بزرگ، شاه انشان، نوۀ کوروش، شاه بزرگ، شاه انشان، نوادۀ چیشپیش (Čišpiš)، شاه بزرگ، شاه انشان، از دودمان جاودانۀ پادشاهی که بل (Bel) و نبو (Nabu) فرمانروایان را دوست دارند و پادشاهی او را با خرسندی آرزو می‌کنند. آن هنگام که با صلح و آشتی وارد بابل شدم (واترز ۱۴۰۲: ۲۸۰).

بنابراین، گرایش‌های انسانی (بیشتر در پیوند با ایلام) کوروش بزرگ در این متن و برخی متون دیگر مانند آجرهای نوشته‌دار اور^۳ (تصویر ۱) به روشنی نمایان است. این در حالی است که داریوش (بند دوم کتیبه آرامگاه داریوش بزرگ در نقش رستم [DNA]) و دیگر شاهان پس از او به «پارسی» و «آریایی بودن» خود در کتیبه‌هایشان اشاره و بر آن تأکید کرده‌اند. داریوش خود را یک هخامنشی، پارسی و پسر پارسی و یک آریایی و از تبار و نژاد آریایی و بر پارسی بودن و توجه به دودمان نیایی خود تأکید می‌کند (Ehrenberg 2008: 105; Kent 1953: 138). خشایارشا نیز در کتیبه نامور به دیوان (XPh) از پارسه، بر آریایی، نژاد آریایی و پارسی بودن خود صحنه می‌گذارد (Kent 1953: 151). در این کتیبه‌ها پارسی بودن شاه در ادامه با ایدئولوژی مرد پارسی سلطه و استیلا شاه بر مردمان و سرزمین‌های گوناگونی همراه شده که نشان می‌دهد مرد پارسی سرزمین‌ها و اقوام گوناگونی را به زیر سلطه خود درآورده است. در بند هفتم کتیبه بیستون داریوش فرمان می‌دهد از «متن که به آریایی وجود داشته بر لوح و پوستی (چرم) رونویسی کنند و در روایت ایلامی کتیبه بیستون نیز دوبار اهورامزدا «خدای آریاییان (نپ هرّیه نم: بندهای ۶۲ و ۶۳)» خوانده شده

است (Kent 1953: 132; بریان ۱۳۸۵: ج ۱، ۲۷۶). معنی دقیق واژه «آریان» - آریا یا آریایی در کتیبه‌های هخامنشی - تاکنون به‌درستی مشخص نشده است، اما در بیشتر موارد آن را «ایرانی» معنا کرده‌اند. این واژه امروزه به‌عنوان اصطلاحی زبانی، بیانگر شاخه شرقی زبان هندواروپایی، یعنی هندوایرانی است (واترز ۱۴۰۲: ۳۳). به این ترتیب، واژه آریایی بیانگر واقعیت فرهنگی، مذهبی و زبانی است. واژه آریا تاریخی طولانی دارد و به ریشه‌های اقوام نامور به هندی-ایرانی می‌رسد که ریشه‌های مشترکشان به واسطه خویشاوندی‌های اوستا با ریگ ودا که به طور کامل ثابت شده مورد تأیید قرار گرفته است (بریان ۱۳۸۵: ج ۱، ۲۷۶). یادآوری واژه آریایی و پارسی توسط داریوش و خشایارشا در کتیبه‌های شاهی بیانگر خاستگاه دودمانی، قومی و نژادی آنهاست (کوه‌کن ۱۳۹۶: ۳۵). استرابون از وحدت زبان‌شناختی اقوام فلات ایران (تقریباً این اقوام با اختلافاتی چند به یک زبان سخن می‌گویند [Strab. 15.2.8]) سخن گفته است (بریان ۱۳۸۵: ج ۱، ۲۷۷). دلبستگی و وابستگی صریح به هویت پارسی در دوران فرمانروایی داریوش یکم با هخامنشی معرفی کردن کوروش وارد فاز جدیدی می‌شود و آن را به روایت حاکمیت که تمرکز بسیار بیشتری بر هویت هخامنشی به منزله بخشی از ایدئولوژی سلطنتی است، نزدیک می‌کند: برای نمونه، همانطور که پیش از این اشاره کردیم کتیبه‌های CMa و CMc در پاسارگاد، شهر کوروش به روشنی پیوندهای کوروش را با دودمان هخامنشی با هخامنشی نامیدن او نشان می‌دهند. این کتیبه‌ها سه زبانه است، اما به نظر می‌رسد الفبای حک شده فارسی باستان، پس از آن به ویژه برای استفاده در بناهای یادمانی شاهنشاهی زمان داریوش یکم ابداع شده باشد و احتمالاً داریوش بزرگ این کتیبه‌ها را در راستای یکی کردن دودمان خود با کوروش بزرگ به بناها و نقوش برجسته شناخته شده مرتبط با او افزوده باشد. در واقع، این کتیبه‌ها برای مفهوم‌سازی‌های آینده شاهنشاهی برگزیده شدند تا هویت مشخص هخامنشی را به عنوان جزء جدایی‌ناپذیر مشروعیت جایگاه فرمانروا نشان دهند (Stronach 1990: 195-203; Gates-). Foster 2014: 180; Briant 2002: ۲۹۵-۲۹۷).

سرزمین پارس دارای مردمان شایسته و نیکی نیزه‌ست که شاه پارسی به آنها می‌بالد: در بند دوم کتیبه DPd از پارسه چنین آمده است: «داریوش شاه گوید: این است سرزمین پارس که اهورامزدا به من بخشید که نیکو است که اسبان خوبی دارد که مردمان نیک و شایسته‌ای دارد، به لطف و مرحمت اهورامزدا و من، داریوش شاه از دیگری هراسی ندارد» (Kent 1953: 136). جالب اینجاست که مضمونی به تقریب همسان با این بخش از کتیبه داریوش بزرگ در پارسه، در کتیبه یافت شده از آبراهه سوئز (DZc) نیز وجود دارد:

۱۳۲ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴

اهورامزدا بزرگ‌ترین خدایان است که آسمان را آفرید، که این زمین را آفرید، که آدمی را آفرید، که شادی را برای آدمی آفرید، که داریوش را شاه کرد، که به داریوش پادشاهی را که پهناور است بخشید، که اسبان خوب و مردمان نیک و شایسته‌ای دارد... (Ibid: 147).

نمونه‌های متعدد دیگری از اشاره به پارسیان در کتیبه‌های شاهی هخامنشی و جایگاه آنها وجود دارد که در ادامه (در مبحث مربوط به جایگاه و اهمیت پارسیان) به آنها پرداخته خواهد شد.

تصویر ۱. آجر نوشته‌دار متعلق به کوروش بزرگ از اور
(واترز ۱۴۰۲: ۱۵۴).

۲.۲ منابع غیرنوشتاری

شواهد باستان‌شناختی مرتبط با مرد و مردم پارسیان از جمله خود شاه تنوع چشمگیری دارند و مهرها، نقوش برجسته، سکه‌ها، تندیس‌ها، کاسه‌ها و پیاله‌ها و غیره را در برمی‌گیرند. نقوش روی مهرها (به ویژه مهرهای بایگانی‌های بارو و خزانه پارسه) در دو صحنه به روشنی بیانگر مرد پارسی است که یکی نبرد و رویارویی شاه- پهلوان پارسی با موجودات واقعی همچون شیر، گاو نر و ترکیبی مانند شیردال (Griffin)، اسفنگس یا ابوالهول (Sphinx)، گاو نر بالدار، شیر شاخدار و بالدار، گاو- مرد (Man-Bull) است (Garrison &

Root 2001) و صحنه دیگر مرد پارسی (گاهی فرد تاجداری با جامه بلند درباری به عنوان شاه) در حال نبرد با دشمنانی از قومیت‌های گوناگون مصری، سکایی، یونانی و غیره است: در این مهرها فردی در جامه پارسی و گاهی با تاجی بر سر که نمایانگر خود شاه پارسی است، به رویارویی با جانوران واقعی یا ترکیبی پرداخته است و آنها را به کنترل خود درآورده است، پژوهشگران گوناگون به ویژه گریسن این صحنه را رویارویی پهلوانی (heroic encounter) تعبیر کرده‌اند و این فرد را شاه یا مرد پارسی به طور کلی قلمداد کرده‌اند. در برخی از موارد بر بالای این صحنه نماد بالداری با/ و یا بدون پیکره نقش شده است که در پیوند با ایدئولوژی هخامنشیان قرار می‌گیرد (Garrison 2009; Garrison & Root 2001; Garrison 2017; Garrison 2014; Garrison 2013). رویارویی پهلوانی به صحنه‌هایی گفته می‌شود که یک پهلوان بر جانوران یا موجوداتی (واقعی یا ترکیبی) اعمال قدرت می‌کند یا آنها را مهار و کنترل کرده و پهلوان بیشتر پیکره مردی است که دارای تجهیزات و جامه‌های متفاوت است، البته این پهلوان مانند یک موجود ترکیبی نیز به تصویر کشیده شده است (Garrison 2000: 126; Garrison and Root 2001: 423-424). بر مهرهای بسیاری از بایگانی بارو و خزانه پارسه نقشمایه رویارویی پهلوانی تصویر شده است (تصاویر ۲ و ۳). در برخی از موارد پهلوان پارسی تاجی بر سر گذاشته است که احتمالاً خود شاه پارسی باشد.^۴ در نقوش برجسته پارسه نیز فردی (پهلوانی) در جامه پارسی به نبرد و رویارویی با جانوران واقعی و موجودات ترکیبی پرداخته است. در نقوش برجسته بافت معماری پارسه همیشه پیکره‌ای نشان داده شده است که ردای درباری پارسی بر تن دارد. هویت این پیکره با استناد به این موارد که در این نقوش تنها یک کلاه استوانه‌ای شکل و نه تاجی دنداندار بر سر دارد و اینکه این پیکره، کفش بنددار و نه بدون بند پوشیده است، تا اندازه‌ای ناشناخته و گنگ می‌نماید (Garrison 2013: 582). از سوی دیگر او جامه مختص رزم نبوشیده و جامه بلند درباری پارسی به تن کرده است که پوششی تشریفاتی بود که خود می‌تواند دلیلی بر استعاری بودن صحنه نبرد داشته باشد (Garrison & Root 2001: 57). با وجود این غرایب شمایل‌نگارانه، از این پیکره به طور معمول با نام پهلوان سلطنتی (royal hero) یاد شده است (Root 1979 303-308). چنین مضمونی با تفاوت‌هایی، بر پنج چهارچوب درگاه بنای تچر داریوش (Schmidt 1953: Pls. 144-147)، دو چهارچوب درگاه بنای نامور به «حرمسرای» خشایارشا (Ibid: Pls. 195-196) و چهار چهارچوب درگاه تالار تخت یا کاخ صدستون (Ibid: Pls. 114-117) دیده می‌شود. بنابراین، برخلاف [برخی] از بازنمایی‌های روی مهرها، شخصیت اصلی نقوش برجسته ارگ پارسه نشانه‌های شناخته

شده شاه (از جمله تاج) را ندارد و شاید تجسمی از همان مرد پارسی پیروزمندی باشد که داریوش در کتیبه‌های خود چندین بار به او اشاره کرده است. هرچند همانندسازی آن با شاه پارسی نیز ممکن است. موضوع در واقع بازنمایی‌های گوناگون بر اساس مضمون شاه پیروزمند است (بریان ۱۳۸۵: ج ۱، ۳۴۵). نماد پیروزی و چیرگی مطلق مرد پارسی (از جمله شاه) را می‌توان در مهرهای گوناگون یافت شده از سراسر شاهنشاهی دید. مضمون این صحنه‌ها اسیر کردن و جنگیدن و پیروزی بر دشمنان شاهنشاهی پارسی است که چیرگی کامل پارسیان را نشان می‌دهد: تصاویر جنگی مهرها به ویژه جنگجویانی از قومیت‌ها یا گروه‌های سیاسی درگیر در نبرد را در برابر هم نشان می‌دهد که در برخی از موارد زیر نماد بالدار- هویت او چندان مشخص نیست و شاید در پیوند با روح خدایی است که از شاهنشاهی و پادشاهپارسی محافظت می‌کند- این نبردها روی می‌دهد. در این نبردها افزون بر مرد پارسی گاهی پیروز خود شاه پارسی است که با تاج دنداندار و جامه بلند درباری پارسی مشخص است. دشمنان شکست خورده نیز یونانی، مصری و یا مردمانی از آسیای میانه یا دشت‌های اوراسیا شامل سکاها، سغدی‌ها، خوارزمی‌ها و هرازگاهی بلخی‌ها یا پارتیان هستند (Wu 2014: 219-220). در ادامه درباره اهمیت تبلیغی مهرها و نقش آنها در ایدئولوژی پارسیان بحث خواهد شد.

تصویر ۲ (راست): صحنه نامور به رویارویی پهلوان پارسی بر مهر PFS 7* از بایگانی باروی پارسه

(Garrison 2014: 94)

تصویر ۳ (چپ): مضمون رویارویی پهلوانی بر مهر PTS 1* از بایگانی خزانه پارسه

(Ibid: 101)

مرد پارسی در قامت شاه به روشنی بر سکه‌های رسمی زر و سیم نامور به دریک و شیکل دیده می‌شود (تصویر ۴): روی سکه تصویر مردی است که جامه بلند درباری پارسی بر تن کرده است و تاجی دنداندار بر سر دارد و در دست او کمان و گاهی اسلحه‌های دیگر قرار دارد، به همین دلیل این سکه‌ها به «کمانداران» نامور گشته‌اند (Dusinberre 2000: 164). کماندار تاجدار به عنوان نقشمایه محوری و بنیادین ایدئولوژی نظام پادشاهی دوره هخامنشی محسوب می‌شود که بر چهار نوع از سکه‌های سلطنتی پارسی پدیدار شده است، به این صورت که در سکه‌های نوع اول، سوم و چهارم کمانی را نگه داشته است و در نوع دوم در حال تیراندازی با کمان است (Garrison 2010: 337-339).

کاسه‌ها و پیاله‌های شاخص دوره پارسی به ویژه نمونه‌های کتیبه‌دار آن (کاسه‌های زرین منتسب به داریوش بزرگ و خشایارشا و پیاله‌های سیمین اردشیر یکم) احتمالاً بخشی از اقلام پیشکش شده از سوی شاه به دیگران به شمار می‌رفت و دارنده آن اعتبار زیادی کسب می‌کرد و از منزلت اجتماعی برخوردار می‌شد.^۵ نکته جالب این است که بازنمایی مرد پارسی به صورت شاه تاجدار و نیزه‌دار بر پیاله‌ای از دوره هخامنشی نیز خودنمایی می‌کند. در ایکیز تپه (Ikiztepe) در شمال ترکیه کاسه‌ها و پیاله‌های فلزی متعددی یافت شده است. یکی از نمونه‌های جالب توجه، کاسه‌ای کم‌عمق با لبه برگشته از جنس نقره است که با قطعات برجسته طلا اندود شده است و ده برآمدگی بادامی شکل بر دیواره ظرف ایجاد شده است. برجستگی‌ها به صورت متناوب میان ده پیکره نیزه‌دار پارسی با تاجی بر سر قرار گرفته‌اند که به سمت چپ می‌روند. پیکره‌ها، پاهایشان را بر حلقه‌ای مزین به دو سر عقاب گذاشته‌اند و در پشت خود نیز تیردانی حمل می‌کنند (تصویر ۵). این حالت پیکره‌ها در مهرهای پارسیان دیده می‌شود. چنین پیکره‌هایی با عنوان شاه یا پهلوان پارسی شناخته شده است و نقشمایه‌ها و پیکره‌های این‌چنینی با هنر درباری مرکز و قلب شاهنشاهی هخامنشی به ویژه پارسه در حدود ۵۰۰ پ.م و پس از آن سازگاری دارد (Özgen 2010: 309-316; Root 1991: 10). مرد پارسی نیزه‌دار روی این پیاله به روشنی در پیوند با کتیبه داریوش بزرگ (DNa) در نقش رستم با این مضمون است که مرد پارسی دور از پارس جنگیده است. دور رفتن نیزه مرد پارسی نیز به روشنی استعاری و ایدئولوژیک است و بیانگر سلطه پارسیان بر سرزمین‌هایی دور از پارس می‌باشد.

تصویر ۴ (راست): نقش شاه کماندار و نیزه‌دار پارسی بر سکه دریک

(Gariboldi 2014: 294).

تصویر ۵ (چپ): مرد نیزه‌دار پارسی در قامت شاه بر کاسه یافت شده از ایکیز تپه آناتولی

(Özgen 2010).

شاید یکی از مهم‌ترین شواهد باستان‌شناختی بیانگر گسترش ایده و مفهوم مرد پارسی به تندیس داریوش بزرگ مربوط می‌شود که از شوش یافت شده است، ولی بنا بر کتیبه سه زبانه آن به خط میخی (DSab) و ماسه سنگ خاکستری تولید آن در مصر ساخته شده است. این تندیس دارای شمایل‌نگاری ترکیبی هخامنشی (جامه بلند درباری پارسی) و مصری (حالت گام‌برداری پیکره) است که تجلی ایدئولوژی سلطنتی و رسمی شاهنشاهی هخامنشی و این مفهوم است که یک پارسی پادشاهی مصر را در اختیار گرفته است که در کتیبه تندیس به روشنی نمایان است: «این تندیس سنگی است که داریوش دستور ساخت آن را در مصر داد تا هرکس آن را در آینده ببیند، بداند که مرد پارسی مصر را در اختیار داشته است» (کولبرن ۱۴۰۲: ۲۶۱، ۳۳-۲۶۳). کتیبه تندیس و شمایل‌نگاری شاه به منزلهٔ مرد پارسی یادآور کتیبه‌های شاهی هخامنشی به ویژه کتیبه نقش رستم است که مرد پارسی را پیروز نبردها در نقاط بسیار دور دانسته است. بنابراین، مفهوم مرد پارسی با شواهد و مدارک گوناگون منتشر و تبلیغ شد که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

۳. جایگاه و نقش مرد و مردم پارسی

۱.۳. کاره (kāra) پارسی و اهمیت آن در ایدئولوژی شاهنشاهی هخامنشی

دو واژه فارسی باستان مرتبه *martiya* (مرد/ مردم) و کاره (مردم/ سپاه) برای پیشبرد اهداف این پژوهش ضروری است. این دو اصطلاح هرچند تفاوت‌هایی با هم دارند، ولی به معنای فرد، مردم، سپاه و غیره در کتیبه‌های شاهی به کار برده شده‌اند. در کتیبه‌های شاهی پارسی از کاره نام برده شده است. بار نظامی واژه کاره با توجه به اینکه بارهادر کتیبه بیستون در پیوند با سرکوب شورش‌ها و شورشیان است، بیشتر به نظر می‌رسد: کتیبه DPe از این نظر که مردم یا سپاه (کاره) پارسی را به عنوان ابزاری در نظر گرفته که دیگر سرزمین‌ها و مردمان را به زیر سلطه و استیلای خود درآورده، منحصر به فرد است (Kent 1953: 136; Lincoln 2008: 227-228). درباره مفهوم کاره دیدگاه‌های دیگری نیز مطرح شده است که عمدتاً این واژه را «مردم یا سپاه» در نظر گرفته‌اند: در متن فارسی باستان کتیبه بیستون این واژه در حدود ۱۰۰ مرتبه تکرار شده است (Filippone 2012: 107). اشمیت (۲۰۰۹) به تأسی از بنونیست (۱۹۴۵: ۵۱-۵۳) عبارت *ḫadā anā Pārsā kāra* را در کتیبه DPe که پیش از فهرست سرزمین‌ها آمده است، به معنای «با این مردم پارس» در نظر گرفته که احتمالاً به این دلیل باشد که موقعیت و جایگاه ویژه‌تری در میان دیگر سرزمین‌ها به پارس داده شود. البته نمی‌توان در این باره با قطعیت سخن راند. برابری اکدی و ایلامی این واژه در کتیبه بیستون به ترتیب اوکو (*uqu*) و تَشوپ (*taššup*) نیز کمک چندانی نمی‌کند و هرگونه گمانه‌زنی بر مشخص کردن ریشه‌شناسی واژه نیز با قطعیت همراه نیست (Filippone 2012: 107). لوکوک (۱۹۹۷: ۱۶۸) واژه کاره را اصطلاحی فنی و تخصصی برای گردهمایی آزادمردان، به ویژه مردمان هندو-اروپایی قلمداد می‌کند که کارکرد نظامی نیز از آن دریافت می‌شود. بریان (۱۳۸۵: ج ۱، ۱۵۸-۱۵۹) و ویزهوفر (۲۰۰۱: ۸۹) در این مورد توافق دارند که واژه فارسی باستان کاره که داریوش در کتیبه‌هایش استفاده کرده است، ارتش و سپاه معنا می‌دهد که به صورت کلی عنوانی برای مردم نیز است (Filippone 2012: 108). تاپلین (۲۰۱۰: ۵۶-۵۷) جامعه هخامنشی را جامعه‌ای می‌داند که تمایز نسبتاً زیادی میان عموم مردم و درباریان وجود داشت و طبقه نخبگان به نسبت از دیگران متمایز بودند. آنچه مسلم است این است که واژه کاره همیشه به صورت مفرد به کار رفته است که این خود احتمالاً بیانگر آن باشد که به یک دهیو یا سرزمین خاص و معین اشاره کرده باشد و شاید بیانگر آن است که مفهوم کاره بیشتر به یک جایگاه اجتماعی اشاره کند تا تمام

جمعیت یک سرزمین. کاره احتمالاً بیانگر طبقات قومی است که در سراسر دوره هخامنشی وجود داشت، همان‌گونه که متون سلطنتی و شمایل‌نگاری بر آن تأکید می‌کنند. هرچند میان واژه‌های دهیو به معنای سرزمین با مردم و کاره پیوند مفهومی نزدیکی وجود دارد، هیچ مدرکی وجود ندارد که این دو به یک معنا به کار رفته باشند. داریوش در کتیبه‌هایش نگفته که شاه یک یا چند کاره است (Filippone 2012: 109, 117). بنابراین، باتوجه به مباحثی که مطرح شد به نظر می‌رسد که کاره در نظام شاهنشاهی پارسی در راستای مفهوم مرد و مردم پارسی و گسترش ایدئولوژی پارسیان قرار دارد: مردم پارسی در هنگام بروز جنگ تبدیل به ارتش و سپاه پارسی می‌شوند. از سطرهای ۲۲ و ۲۳ کتیبه DPe چنین برداشت می‌شود که ارتش پارسی مسئول مطیع و فرمانبردار کردن اقوام و سرزمین‌های گوناگون و دریافت خراج از آنها و تداوم شادی تا دیرترین زمان ممکن بود. واژه نیکخواهانه و بی‌خطر کاره برای سپاه پارسی یا به طور دقیق‌تر برای افراد مسلح و مجهز پارسی به کار رفته است، زیرا این واژه می‌توانست برای مردم پارسی هنگامی که نیرویشان را صرف مشاغل مسالمت‌آمیزتر می‌کردند نیز استفاده شود. در واقع تهدید ارتش دشمن آنها را وادار می‌کرد که ابزارهای کار خود را زمین بگذارند و سلاح دست بگیرند و در نتیجه هنگامی که ارتش در صلح به ارتش آماده کارزار تبدیل می‌شد، گله‌ها و احشام، زمین‌های کشاورزی و محصولات آنها به حال خود رها و دروغ سبب جنگ می‌شد و خطر جنگ و تهدید ارتش دشمن باعث قحطی و خشکسالی می‌گردید و با از میان بردن دروغ و شکست سپاه دشمن به وسیله سپاه پارسی دوباره فراوانی، شکوفایی، آبادانی، پایداری و ثبات فراگیر و جهانی باز می‌گشت (Lincoln 2008: 230-231). بنابراین، کاره (مردم/ارتش) پارسی باعث شکست دادن دشمن، به ارمغان آوردن فراوانی و برکت و نیز تداوم و استمرار شادی، خوشبختی و آسایش برای مردمان می‌شد.

۲.۳ فضایل نیک و اخلاق شایسته، دلاوری و جنگاوری در میان مردمان پارسی

با استناد به مدارک و شواهد موجود در میان همه مردمان و اقوام شاهنشاهی هخامنشی این پارسیان و مردمان پارسی بودند که از نظر دلاوری، جنگاوری، فضایل اخلاقی و شایسته بودن بالاترین جایگاه را به خود اختصاص داده بودند که در این میان شاه برترین و والاترین فرد در میان پارسیان بود و از نظر فضایل اخلاقی، راستگویی، دلاوری و جنگاوری سرآمد همگان بود. برنامه‌ریزان سلطنتی و رسمی شاهنشاهی به تقریب از هر فرصتی

استفاده کرده‌اند تا مرد پارسی و شاه پارسیان را فردی با شایستگی‌های اخلاقی، راستگو، جنگجو و دلاور نشان دهند که کتیبه‌ها و بازنمایی‌های بصری و حتی منابع کلاسیک که ذکر آنها رفت در این زمینه سازگاری و هماهنگی دارند. پارسیان دروغ را بدترین صفات می‌دانستند و در مقابل برای راستگویی ارزش زیادی قائل می‌شدند: «داریوش شاه گوید: اهورامزدا با خدایان دودمان شاهی مرا کمک کند، اهورامزدا این سرزمین را از ارتش (دشمن)، از خشکسالی (قحطی) و از دروغ محافظت کند!» (Kent 1953: 136). دروغ به طور ذاتی متضمن پراکندگی و دوگانگی و دورویی (میان گفتار و کردار) است. دروغ به این ترتیب هرگونه اخلاق، نظم، یکپارچگی و هماهنگی را از میان می‌برد. گفتار و سخنان دروغ باعث کاشتن تخم بی‌اعتمادی، سردرگمی، بدگمانی، رشک و حسادت، دشمنی و خصومت، خشم و تنفر می‌شد. سخنان و گفتار دروغ خود را در اشکالی مانند شهادت دروغ، تهدت، الحاد، فریب و کلاهبرداری، پیمان‌شکنی، حيله‌گری و خدعه، فتنه، اغفال، خیانت، شورش و غیره نشان می‌داد و نه تنها موجب ضرر و زیان عینی و ملموس می‌شد، بلکه باعث بدگمانی، بی‌اعتمادی و رنجش و ناخشنودی می‌شد، مردمان را از هم دور می‌ساخت و آنها را وادار به حل اختلافات خود نه تنها از راه گفتار، بلکه با اقدامات خسونت‌آمیز می‌کرد و قحطی و خشکسالی نیز در پی تهدید دشمن و جنگ حاصل می‌شد (Lincoln 2008: 230-231). شاهان پارسی در کتیبه‌های دیگر خود دروغ را زشت و پست شمرده‌اند. بند پنجاه و پنجم کتیبه بیستون: «داریوش شاه گوید: تو ای کسی که پس از من شاه خواهی شد، بسیار خود را از دروغ محافظت کن! کسی که پیرو دروغ است او را سخت کیفر بده، اگر چنین بیندیشی باشد که سرزمین من ایمن باشد!» (Kent, 1953: 131) یا کتیبه‌های b داریوش در نقش رستم و i خشایارشا در پارسه: «... به لطف اهورامزدا چنان کسی هستم که دوستدار راستی هستم و دوستدار بدی نیستم ... دروغگو نیستم، تندخو نیستم و در هنگام خشم خودم را نگه می‌دارم و کنترل می‌کنم و بر هوس خود فرمانروا هستم..» (Ibid: 140, 152). دروغ عامل بنیادین شورش، سرکشی و طغیان بوده است و پارسیان تلاش داشتند از آن پرهیز کنند:

داریوش شاه گوید: اینها ایالت‌هایی هستند که شورش کردند. دروغ آنها را سرکش و یاغی کرده بود، تا جایی که اینها (این مردان) مردم را فریب دادند و پس از آن اهورامزدا آنها را به دست من سپرد، همان‌طور که میل من بود با آنها رفتار کردم (Ibid: 131).

مورخان کلاسیک از جمله هرودوت (Hdt.1.138.1) نیز دروغ را بدترین صفت در میان پارسیان دانسته‌اند که با متن کتیبه‌های شاهی سازگاری دارد. در مقابل راستگویی یکی از صفاتی که پارسیان به آن شهره بودند و منابع گوناگون بر آن صحنه گذاشته‌اند. همانطور که در صفحات پیش اشاره کردیم از دیدگاه هرودوت، استرابو و کسنوفون، راست‌کرداری و راستگویی یکی از ویژگی‌های بارز پارسیان بود و به مردم پارسی از سنین کودکی یاد داده می‌شد. شاید تمرکز بر راستی و درستی در منابع یونانی بازتابی از واژه فارسی باستان آرتَه (arta) به معنای راستی، داد و عدالت و نظم باشد و تعهدات و وظایف مردمان فرمانبردار را نسبت به شاه در خود می‌گنجاند و با آنها حفظ و برقراری نظم اجتماعی، سیاسی و اخلاقی میسر می‌شود. مفهوم راستی زیربنای همه جنبه‌های آموزش مردان نخبه پارسی و مبانی فرمانروایی و حکمرانی به شمار می‌رفت (Dusinberre 2013: 247). جایگاه آرتَه در دوره هخامنشی تا به اندازه‌ای است که در یکی از کتیبه‌های خشایارشا در پارسه (XPh)، این مفهوم یا اصل در کنار خدای اهورامزدا مورد پرستش یا احترام قرار گرفته است.^۶

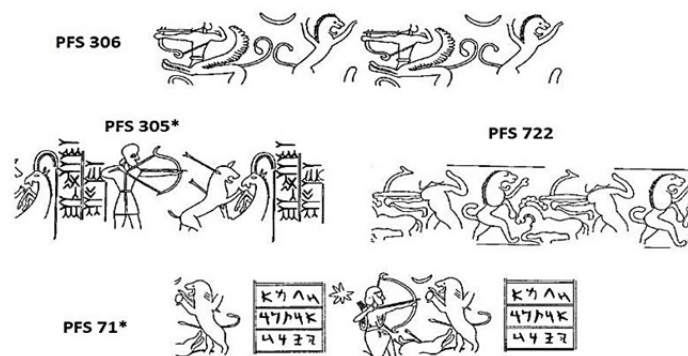
سوارکاری، دلاوری و بی‌باکی در نبرد و جنگاوری از دیگر ویژگی‌های مردم پارسی است. شاه پارسی خود در این زمینه سرآمد دیگران است. در کتیبه‌های DNa و XPi به ترتیب از داریوش یکم و خشایارشا، تن و جسم نیرومند، سوارکاری خوب، تیرانداز، کماندار و نیزه‌انداز توانا بودن (پیاده و سواره) از توانمندی‌های جسمانی شاه پارسی معرفی شده است (Kent 1953: 140, 152). کمانداری و نیزه‌اندازی جایگاه والایی در میان پارسیان داشت. در نقوش برجسته هخامنشی به تقریب در همه جا ردپای شاه و پارسیان نیزه یا کمان به دست (تصویر ۶) دیده می‌شود (از جمله نقش رستم و بیستون که شاه کمان به دست گرفته یا دو بزرگزاده کمان و نیزه به دست گرفته‌اند و نقوش برجسته سنگی و آجری پارسه و شوش). بر مهرهای بیشماری از دوره هخامنشی نیز صحنه کماندار پارسی دیده می‌شود (تصویر ۷). سکه‌های شاخص دریک و شیکل هخامنشی نیز مرد پارسی را در قامت شاه به صورت مسلح (کمان و نیزه به دست) نشان می‌دهند.^۷ همانطور که در صفحات پیش بحث شد در منابع کلاسیک به سوارکاری، تیراندازی با کمان، نیزه‌اندازی و جنگاورپارسیان بهای زیادی داده می‌شد و پارسیان برای آن آموزش می‌دیدند. دلاورترین، زبده‌ترین و جنگاورترین سربازان پیاده پارسی «جاویدانان» یا «نامیرایان» بودند که جایگاه ویژه‌ای نزد شاه هخامنشی داشتند (تصویر ۸): نام جاویدانان از نوشته هرودوت (Hdt.7.83.1; 7.41.1) اقتباس شده است که در هنگام یورش پارسیان به یونان در سال ۴۷۹/۴۸۰ پ.م از

واحدهای زبده ارتش پارسی که شاه را همراهی می کردند یاد می کند؛ انار (یا سیب) زرین یا سیمین (شاید به مفهوم درجه و رتبه‌ای که داشتند) بر نيزه‌های اعضای این واحد قرار داشت. جاویدانان به عنوان یک واحد پیاده، همیشه ده هزار تن عضو داشت و در صورت کشته شدن هر یک از آنها سربازان دیگری از بقیه افراد ارتش پارسی بر مبنای شایستگی جایگزین می شد. بنابراین، برگزیده شدن برای ارتقای مقام در این واحد زبده افتخار بزرگی به شمار می رفت. جاویدانان به احتمال فراوان در جنگ جلوی شاه می ایستادند (Dahm 2019: 6, 10, 18-24). آئنايوس (۱۳۸۶: ۳۹) به تأسی از هراکلیدس کیمایوسی (Heracleides of Cumae) خاطر نشان می کند که هزار سیب‌بر وجود داشتند که همگی دارای اصالت پارسی بودند و از میان ده هزار جاویدان پارسی برگزیده می شدند. آنها شناخته شده‌ترین نیروهای پارسی محافظ و سربازان پیاده شاه بودند. سیب‌بران کاخ مختص به خودشان را داشتند که شاه از آن می گذشت و همه آنها پارسی و نگهبان شخص پادشاه بودند و در ته دسته نيزه خود یک سیب زرین داشتند. جاویدانان در جنگ‌های داریوش سوم علیه اسکندر مقدونی دلاوری‌ها و فداکاری‌های زیادی از خود نشان دادند و شاید اگر نبودند شاه پارسی در یکی از نبردهای خود با مقدونیان کشته می شد (Dahm 2019: 68). البته دلاوری، وفاداری به/ و فداکاری برای شاه بی پاسخ نمی ماند و همانطور که در کتیبه‌های شاهی آمده است هرکسی که همکاری می کرد پادشاه داده می شد و پیشکش‌های شاهانه به او تقدیم می شد که در ادامه به طور مفصل بحث خواهد شد.

تصویر ۶. نقش برجسته نيزه‌دار پارسی بر دیواره پلکان آپادانای پارسه.

۱۴۲ تحقیقات تاریخ اجتماعی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۴

تصویر ۷. طرح مهرهای باروی پارسه با صحنه تیراندازی کماندار پارسی

(Garrison 2010: 342- 349)

تصویر ۸. بازنمایی احتمالی دو سرباز پیاده نامور به به جاویدان
بر آجرهای لعابدار کاخ داریوش در شوش

(Dahm 2019: 10)

۳.۳ پارسیان و بر خور داری از پیشکش های شاهانه

آنچه شاه پارسی از مردمان فرمانبردار قلمرو شاهنشاهی و به ویژه خود پارسیان انتظار داشت، همکاری بود. پاداش این همکاری بی پاسخ نمی ماند. در کتیبه های شاهی (از جمله DNb و XPi) به روشنی اشاره شده که هر کسی که همکاری کند پاداش داده خواهد شد و کسی که نافرمانی کند، کیفر داده خواهد شد (Kent 1953: 140, 152). یکی از شیوه های پاداش دادن شاه پارسی هدیه و پیشکش به کسانی بود که در جنگ دلاوری از خود نشان می دادند، وفادار بودند، شورش ها را سرکوب می کردند، کار برجسته ای انجام داده بودند و یا در پیشبرد اهداف شاهنشاهی مشارکت و همکاری داشتند که در این میان جایگاه پارسیان بالاتر از نخبگان، صاحب منصبان، جنگاوران و فرماندهان و سربازان غیر پارسی بود و نمود آن را می توان در مهرهایی با نام شاهی دید که شاه به صاحب منصبان و نخبگان پارسی بخشیده است: با استناد به گِلنوشته های بارو و خزانه پارسه و اثر مهرهای باقی مانده بر آنها برخی از صاحب منصبان و بلندپایگان دوره هخامنشی از مهرهایی استفاده کرده اند که روی آنها نام داریوش نقر شده که بیانگر جایگاه والای دارندگان آن مهر در سیستم اداری و دیوان سالاری هخامنشی است: مهر نوشته دار* PTS 4 = PFS 113 یکی از چهار مهری است که هم از بایگانی بارو و هم خزانه پارسه به دست آمده است و متون الواح بیانگر آن است که مهر به وسیله بَرَتَکَمَه (Baratkama) به کار رفته که خزانه دار پارسه در حد فاصل سال های ۴۹۰ تا ۴۷۹ پ.م بوده است، یا مهر PTS 3* از خزانه پارسه که قدیمی ترین تاریخ استفاده از آن به ۴۸۹ تا ۴۸۸ پ.م (؟) برمی گردد، دارای کتیبه سه زبانه ای با عنوان «من هستم داریوش شاه» است و بر اساس پروتکل یا رویه های موجود در نامه ها - که روی الواح نوشته شده اند - از بایگانی های پارسه، مهر احتمالاً متعلق به صاحب منصبی به نام رومَینده یا اورَینده (Rumatinda/ Uratinda) باشد که در نامه ها، فرستنده یا صادرکننده بوده است. همه صاحب منصبانی که مهرهای نوشته دار استفاده کرده اند، نام های پارسی دارند و به جایگاه ها و مراتب بالای اداری دست یافته اند، هرچند این جایگاه هم رتبه و برابر با مقام یک خَشَرپَاوَن، فرمانده ارتش یا یکی از مقامات تشریفاتی یا اداری نیست که پیوند نزدیکی با شاه دارند. این افراد مردان با استعداد و توانمندی با قومیت پارسی بودند. البته به نظر نمی رسد که به اعضای رده بالای اشراف پارسی تعلق داشته باشند، اما از راه سلسله مراتب اداری به جایگاه مورد نظر خود رسیده اند (Garrison 2014: 80-81, 87)، جایگاهی که آنها را شایسته دریافت پیشکش شاهانه (که به هرکسی بخشیده نمی شد) کرده بود. از سوی دیگر

بخشیدن پیشکش‌های شاه به یک پارسی او را در میان همقطاران، همگنان و مردم جامعه بسیار محبوب می‌کرد و از این راه می‌توانست جایگاه ارزشمندی را به دست آورد: بنا به گفته پلوتارخوس (Plut.Arta. 15.2)، مهرداد که پس از جنگ کوناکسا غرق در هدایا و پیشکش شده بود، بدون ردا و زیورهای (زنجیر و دستبند) که اردشیر به او بخشیده بود، در انتظار عمومی ظاهر نمی‌شد.^۸ کسنوفون در آناباسیس (Xen.Anab. 1.8.29) درباره وفاداری و اهمیت پیشکش برای شاه و خاندانپارسی و بخشیدن پیشکش‌های ارزشمند سلطنتی چنین می‌گوید: آرتاپاتس (Artapates)، وفادارترین حمل‌کننده عصای کوروش کوچک، خنجر (آکیناکه) زرین داشت و از دستبند و گردنبند و دیگر زیورهای که نجیب‌ترین پارسیان داشتند، برخوردار بود، زیرا به دلیل وفاداری به کوروش ارج نهاده شد (Briant 2002: 305-307). بی‌گمان این جامه‌ها و زیورها و دیگر پیشکش‌ها برای پارسیان تنها چیزهای زیبا و تجملی نبودند، بلکه نشان‌های باشکوه و درخشان شاه بودند که در عوض خدمتی که انجام داده بودند، به آنها بخشیده شده بود. پوشیدن و در بر کردن (استفاده از) آنها به منزله دستیابی به رتبه پارسیانی بود که شاه پارسی بیش از همه به آنها ارج می‌نهاد. بنابراین، شاه احتمالاً این پیشکش‌ها را اعطا می‌کرد و نخبگان نیز آنها را دست به دست می‌کردند و به آسانی قابل تشخیص بودند. این نوع پیشکش‌ها دارای ارزش ذاتی بودند. با این همه، این ارزش اجتماعی آنها بود که نویسندگان یونانی بر آنها به عنوان هدیه‌ای که از یک شخص بلند مرتبه بخشیده می‌شد، تمرکز کرده بودند (Dusinberre 2013: 81). از گلوشته‌های پارسه نیز می‌توان دریافت که پارسیانی که کارهای برجسته انجام می‌دادند مورد لطف و مرحمت شاه پارسی قرار می‌گرفتند و جایگاه والایی را به دست می‌آوردند: در گلوشته PT 4 از خزانه پارسه چنین آمده که نزدیک به ۵۳۰ کرشه به فرمان داریوش یکم میان ۱۳ تن که بیشتر آنها نام‌های پارسی (از جمله ۶۰ کرشه به وهئوکه (Vahauka)، ۵۰ کرشه به مزدیسنا، ۵۰ کرشه به بگبگینه (Bagabigna)، ۲۰ کرشه به فارناکس (Pharnaces) و غیره) دارند، به دلیل انجام دادن کار برجسته و خدمت مهمی برای شاه، بخشیده و تقسیم شده است (Cameron 1948: 88-91). این احتمال وجود دارد که این افراد مورد لطف و مرحمت داریوش قرار گرفته‌اند و دستور شخصی شاه نیز شاید بیانگر همین نکته باشد. مقادیر بخشیده شده نیز شایان توجه است. او با این کار نیکخواهی و بخشندگی خودش را نشان داده است (Dandamaev & Lukonin 2004: 195; Cameron 1948: 89). بنابراین نوعی نظام پاداش پارسی وجود داشت که همکاری، مشارکت، فداکاری و وفاداری فرمانبردار از سوی فرمانروا بی‌پاسخ نمی‌ماند.

۴.۳ سرکوب شورش‌ها و نبرد در سرزمین‌های دوردست و تصرف آنها به وسیله کاره پارسی

کتیبه‌های شاهی و منابع غیرنوشتاری (مهرها، تندیس‌ها) بر نبرد میان پارسیان و دشمنان آنها در یونان، آسیای میانه، مصر و غیره صحنه می‌گذارند. کتیبه نقش رستم از داریوش بزرگ به نيزه مرد پارسی اشاره کرده که دور از پارس رفته است و او را به گونه‌ای توصیف کرده که دور از پارس جنگیده است. همین توصیف نشان می‌دهد که بار اصلی جنگ‌ها و نبردهای شاهنشاهی هخامنشی بر عهده پارسیان بوده است. یکی از دیگر از وظایف ارتش پارسی سرکوب کردن شورش‌ها بوده است. از فحوای کتیبه بیستون چنین برمی‌آید که بار اصلی سرکوب شورشیان گوناگون در هنگام بر تخت نشستن داریوش بزرگ بر عهده شاه، فرماندهان پارسی یا سپاه پارسی او بوده است. برای نمونه هنگامی که بابلیان بر دومین بار شورش کردند و رهبر شورشیان بابلی آرَخَه (Araxa) بود، داریوش فردی پارسی به نام ویندفرنه (Vidafarna) را برای خواباندن شورش و فرمانبردار کردن بابلیان فرستاد و با تلاش‌های او بابلیان شکست خوردند (کتیبه بیستون، ستون سوم، سطرهای ۸۳ تا ۹۲؛ Kent 1953: 128). نمونه دیگر نیز به گئوبرووه (Gaubaruva) پارسی مربوط می‌شود که خوزیان (ایلامیان) را سرکوب کرده است (کتیبه بیستون، ستون پنجم، سطرهای ۱ تا ۱۴؛ Ibid: 136) که اعتماد داریوش را به پارسیان نشان می‌دهد. شاید اگر این مردان و فرماندهان پارسی نبودند بنیاد شاهنشاهی سست می‌شد و داریوش نیز نمی‌توانست شاهنشاهی پارسی را از فروپاشی و تکه تکه شدن نجات دهد. داریوش بزرگ پاداش این افراد پارسی را که برای برقراری نظم و سرکوب شورشیان کمک کرده بودند به خوبی پرداخت کرد. در کتیبه بیستون (ستون چهارم، سطرهای ۸۰ تا ۸۸) در این باره چنین آمده است:

داریوش شاه گوید اینها مردانی هستند که چون گئومات مغ که خود را بردیا می‌نامید، کشتم، در آن زمان آنجا بودند و با من همکاری کردند: ویدفرنه، اوتانه (Utāna)، گئوبرووه، ویدرنه (Vidama)، بگبوخشه (Bagabuxša) و آردومنیش (Ardumaniš). در ادامه نیز داریوش بزرگ به شاه آینده توصیه می‌کند که از دودمان و خانواده این مردان نیک پارسی محافظت کند^۹ (Ibid: 132).

در کتیبه DPe از پارسه مربوط به داریوش یکم سرزمین‌هایی (ایلام، ماد، بابل، عربستان، آشور، مصر و غیره) که به داریوش خراج پرداخت کردند و تسلیم او شدند به مرحمت اهورامزدا و با کمک مردم و ارتش پارسی نصیب او شدند (Kent 1953:136; Filippone 2012:)

106). داریوش در کتیبه DZc که مربوط به آبراهه دریای سرخ می‌شود که در آن یک پارسی مصر را تصرف کرده است (تصویر ۹):

... داریوش شاه گوید: من یک پارسی هستم، از پارس مصر را گرفتم، من دستور کندن این آبراهه را دادم، از رودخانه‌ای که نیل نامیده می‌شود و در مصر جریان دارد تا دریایی که در پارس جریان دارد. از این رو، این آبراهه همان‌گونه که من دستور دادم، کنده شد و کشتی‌ها از این آبراهه از مصر به پارس رفتند، همان‌گونه که خواسته من بود (Kent 1953: 147؛ کولبرن ۱۴۰۲: ۲۶۹-۲۷۰).

بنابراین، پیام این کتیبه چهار زبانه (هیروگلیف مصری همراه با سه زبان مرسوم کتیبه‌های شاهی) به سیادت، چیرگی و تسلط یک پارسی بر مصر اشاره می‌کند. داریوش به منزله شاه پارسی پدیدار شده است که اهورامزدا حتی در بیرون از مرزهای پارس پادشاهی را به او بخشیده است.

مهرهایی با صحنه‌های نبرد انسانی که جنگ و پیروزی پارسیان بر دشمنانشان را نشان می‌دهند از سراسر شاهنشاهی پارسی یافت شده‌اند که البته برخی از آنها خاستگاه مشخصی ندارند. این مهرها به روشنی جایگاه پارسیان و مرد پارسی را در پیشبرد اهداف شاهنشاهی و چیرگی و برتری پارسیان را بر دشمنان خود نشان می‌دهند. در برخی از موارد مرد پارسی تاج بر سر دارد که نمایانگر شاه پارسی است. از جمله مهرهایی با صحنه نبرد انسانی می‌توان به این موارد اشاره کرد: مهرهای PTS 28، PTS 29 و PTS 30 روی برچسب‌های گلی بایگانی خزانه پارسه چنین مضمونی را در بر می‌گیرند (Wu 2014: 219-221, 243; Kaptan 2010: 336). برخی از مهرهای بایگانی مورشو (Murašu) در نیپور از جمله مهر متعلق به مینو-آنه-بل دانو (Minû-ana-Bel-dānu) که روی مهر پیکره شاه پارسی نشان داده شده که در حال فرو بردن خنجر در شکم اسیر زانو زده‌ای است که گویا جامه‌ای از مردمان آسیای میانه را بر تن کرده است (تصویر ۱۰؛ Wu 2014: 243-246). صحنه جنگی روی مهر استوانه‌ای SHS 3 از سییتومر هویوک (Seyitömer Höyük) آناتولی که بر برچسب گلی غلتانده شده فردی با ریش بلند و در جامه درباری پارسی، دست چپ خود را بلند کرده تا دشمن خود- که به حالت زانو زده و کلاهخود یونانی بر سر دارد - را در اختیار بگیرد و نیزه‌ای را از پشت سر با دست راست حرکت داده است. در سمت راست او کمانداری تصویر شده که کمان خود را به سوی فرد زانو زده و برای کمک به نیزه‌انداز نشانه گرفته است (Kaptan 2010: 336-337). مهرهایی با صحنه پیروزی پارسیان بر مصریان و اسیر کردن

تبیین و تحلیل نقش و جایگاه ... (علی اصغر سلحشور و اسماعیل سنگاری) ۱۴۷

آنها و نیز مردمان آسیای میانه از گنجینه جیحون نیز پیروزی و چیرگی مطلق شاه و مردمان پارسی را نمایان کرده اند (Wu 2014:232-233, 249-250). درباره انتشار مهرها با چنین صحنه‌هایی و مفهوم تبلیغی آنها در ادامه بحث خواهد شد.

تصویر ۹ (راست). طرحی از یکی از استل‌های آبراهه دریای سرخ با کتیبه فارسی باستان درباره مرد پارسی (کولبرن ۱۴۰۲: ۲۷۳).

تصویر ۱۰ (چپ). طرح و اثر مهر یافت شده از بایگانی مورشو با مضمون پیروزی شاه پارسی (Wu 2014: 296).

۵.۳ محوریت و مرکزیت مردم پارسی و سرزمین پارس (مرکز - پیرامون)

پارسیان اصولاً به این دلیل که از نژاد و قومیت شاه بودند از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بودند و در برنامه‌ریزی، پیشبرد اهداف و ایدئولوژی نظام شاهنشاهی مشارکت و همکاری داشتند و مقامات و مناصب والای دولتی و نظامی به آنها سپرده می‌شد. مدارک و شواهد این محوریت و مرکزیت نیز چشمگیر هستند. به نظر می‌رسد که فهرست سرزمین‌های قلمرو شاهنشاهی پارسی یکی از مواردی که مرکزیت پارسیان را نشان می‌دهد: برخی از پژوهشگران مانند فاگل سانگ (۱۳۹۷: ۸۹، ۱۰۰-۱۰۱) دلایل سیاسی، اداری و جغرافیایی فاصله یک دهیو یا سرزمین از مرکز شاهنشاهی را در ترتیب ذکر سرزمین‌ها مؤثر دانسته

است. او عوامل فرهنگی و میزان بیگانه بودن یک سرزمین را نیز در این زمینه دخیل می‌داند. در صورتی که ایالت یا خَشَر پاون‌نشین پارس در فهرست‌ها گنجانده شده باشد، همیشه نخست آمده است. احتمالاً چیدمان بیانگر موقعیت پارس یا پارسه در قلب شاهنشاهی است و ذهنیت مرکزگرایی تنظیم‌کننده فهرست را نشان می‌دهد که همیشه اولویت با پارسیان بوده است. بنا به گفته هرودوت (Hdt. 3. 89-97) پارس‌ها از پرداخت مالیات منظم سالیانه معاف بودند؛ در واقع اگر فهرست (مانند کتیبه‌های DNa, DSe, DPe و XPh) اشاره صریحی به مالیات و خراج (باج) شده باشد، مردمان پارس را شامل نمی‌شود. در این موارد نام پارس پیش از نام سرزمین‌های فرمانبردار و پرداخت‌کننده خراج آمده است.^{۱۱} (لینکلن ۱۳۹۶: ۶۰-۶۱). یکی از نکات شایان توجه دیگر درباره جایگاه مهم پارسیان این است که در نقوش برجسته آپادانای در میان گروه‌های نمایندگی سراسر شاهنشاهی که برای شاه هدیه (یا خراج؟) آورده‌اند پیشکش آورنده (یا خراجگزار؟) پارسی دیده نمی‌شود. در کتیبه‌های شاهی هخامنشی دیدگاه مرکز-پیرامون و به طور کلی مرکزیت پارسیان به روشنی نمایان شده است: «... به لطف و مرحمت اهورامزدا اینها سرزمین‌هایی هستند که بیرون (دور از) پارس تصرف کردم... [بند سوم کتیبه a داریوش یکم در نقش رستم و بند دوم کتیبه e داریوش یکم در شوش] (Kent 1953: 138, 142)». یا در بند سوم کتیبه h خشایارشا از پارسه چنین آمده است: «... به مرحمت اهورامزدا اینها سرزمین‌هایی هستند که دورتر از (بیرون از) پارس گرفتم...» (Ibid: 151). پارس تنها سرزمینی است که فتح نشده و زیر سلطه قرار نگرفته است و خاستگاه همه کشورگشایی‌ها و فتوحات به شمار می‌رود. داریوش و دیگر شاهان پارسی در برخی از کتیبه‌ها پارس را متمایز کرده‌اند و دیگر سرزمین‌ها را نیز جدا آورده‌اند: شاه در پارس، شاه سرزمین‌ها (کتیبه بیستون، ستون یکم، بند یکم)، من یک پارسی هستم، از پارس مصر را گرفتم (کتیبه آبراهه دریای سرخ [DZc]). در اینجا پارس دلالت بر مکان جغرافیایی دارد که شاه نسبت خود را با آن مشخص می‌کند. او و دیگر پارسیان سایه قدرت خود را بر دیگر سرزمین‌ها و اقوام که روز به روز افزایش می‌یابد، گسترده‌اند. مردمان و سرزمین‌های فرمانبردار هویت قومی خویش را حفظ کرده‌اند، ولی از نظر سیاسی و اقتصادی زیر سلطه داریوش هستند که این نگاه مرکزگرا درباره فهرست سرزمین‌های تابعه پارسیان نیز صدق می‌کند (لینکلن ۱۳۹۶: ۶۰) و مؤید این گفته هرودوت (Hdt. 1. 134) نیز است: پس از خویشتن، آنها بیشترین احترام و عزت را برای کسانی که به آنها نزدیک‌ترند قائل می‌شوند و در درجه بعد برای کسانی که کمی دورتر

ساکن هستند. آنها این احترام و ارزش را بر مبنای این قاعده تنظیم می‌کنند و کسانی که از همه دورتر قرار دارند از کمترین احترام و ارزش برخوردار هستند و بر این باور هستند که خودشان از همه لحاظ سرآمد دیگر مردمان هستند و دیگران فقط ادعای شایستگی دارند و دورترین این مردمان از کمترین شایستگی برخوردار هستند. محوریت پارسیان در کتیبه‌های هخامنشی به ویژه داریوش از جنبه‌های دیگری نیز چشمگیر است. سرزمین پارس، سرزمینی زیبا با مردمان شایسته و نیک است که در بند دوم کتیبه DPd از داریوش در پارسه به این مطلب اشاره شده است: «داریوش شاه گوید: این سرزمین پارس که اهورامزدا به من ارزانی داشت، نیکو، دارای اسبان خوب و مردمان شایسته و نیک است...» (Kent 1953: 136). واژه فارسی باستان naibā که در این کتیبه خودنمایی می‌کند کمال وجودی را مشخص می‌کند که از اهورامزدا نشأت می‌گیرد که در اسبان خوب و مردمان نیک و شایسته پارسی نیز به نوعی مستتر است. همچنین واژه naibā به طور تلویحی بیانگر تقابل با بدی و پلیدی است (لینکلن ۱۳۹۶: ۴۳). بند سوم کتیبه DPe داریوش از دیواره جنوبی صفه پارسه که در کنار کتیبه DPd قرار دارد (تصویر ۱۱) پا را فراتر گذاشته و جایگاه و اهمیت مردمان پارسی را بالاتر در نظر گرفته و بقای دودمان شاهی را در محافظت از آنها دانسته است:

داریوش شاه گوید: اگر چنین بیندیشی که از دیگری ترسم، این مردم (یا سپاه: کاره) پارسی را محافظت کن، اگر مردم (یا سپاه) پارسی در امان باشند، از این پس تا دیرترین زمان خوشبختی همیشگی و ناگسستنی خواهی داشت - که بر این خاندان فرود خواهد آمد (Filippone 2012: 113).

بخش آخر ترجمه کنت از این بند از کتیبه نسبت به ترجمه فیلیپونه متفاوت است: «این از اهورا بر خاندان شاهی فرود خواهد آمد». ضمن اینکه کنت ترجمه «کاره» را مردم دانسته است (Kent 1953: 136). بند سوم کتیبه به روشنی حاوی پیام داریوش برای شاه آینده است که اگر نمی‌خواهی به کسی تسلیم شوی و به زیر سلطه او درآیی باید به مراقبت از کاره (مردم یا سپاه) پارسی ادامه دهی، به این ترتیب این خانواده و خاندان سلطنتی از خوشبختی یا آسایش همیشگی و جاودانه برخوردار خواهد شد، به این معنا که قدرت برای همیشه در دست خاندان شاهی باقی خواهد ماند (Filippone 2012: 114). بنابراین، لازمه خوشبختی و کامروایی خاندان شاهی محافظت و مراقبت از کاره (مردم/سپاه) پارسیاست که جایگاه پارسیان را برای خاندان شاهی به روشنی نمایان می‌کند.

تصویر ۱۱. کتیبه‌های DPe و DPd (از سمت چپ) به زبان فارسی باستان به همراه دو کتیبه به زبان‌های ایلامی و اکدیبر دیواره جنوبی صدفه پارسه.

این نکته را نباید از قلم انداخت که محوریت و مرکزیت پارسیان و برخورداری آنها از امتیازات و پاداش‌ها و جایگاه برترشان که در صفحات پیشین به آنها پرداخته شد، در مواردی ایدئولوژیک و نظری بوده است: کسنوفون هنگامی که آموزش و پرورش پارسیان را به شیوه خود شرح می‌دهد برابری نظری را به شیوه زیر در برابر واقعیات اجتماعی قرار می‌دهد (سنگاری و دیگران ۱۴۰۰: ۱۱۸):

گویند شمار پارسیان ۱۲۰۰۰۰ هزار تن است؛ قانون هیچ یک از آنها را از دستیابی به مقامات و مناصب بالا محروم نمی‌سازد. جملگی آنان حق فرستادن فرزندانشان را به آموزشگاه‌های همگانی آموزش قضاوت دارند، اما تنها کسانی که به کمک فرزندان خود در امر گذران زندگی نیازی ندارند، دست به این کار می‌زنند و کسانی که چنین توانی ندارند، کودکانشان را به مدرسه نمی‌فرستند (Xen. Cyr. 1.2. 15).

صفت قومی پارسی واقعیات اجتماعی متفاوتی را در خود دارد. برای نمونه، میان سرداران سپاه خشایارشا و روستاییان ساده که زمین‌های کشاورزی کوچکی را در پارس کشت می‌کردند، از نظر سلسله‌مراتب اجتماعی هیچ وجه اشتراکی وجود نداشته است. «از میان تمام پارسیان»، بیست هزار سواره‌نظام (عالی‌رتبگان) برگزیده می‌شدند. هزار نیزه‌اندازی که پس از گردونه شاهی می‌رفتند نیز از «شجاع‌ترین و نژاده‌ترین پارسیان [بودند]». آن‌گاه،

«هزار سواره نظام برگزیده از میان پارسیان و سپس «ده هزار مرد برگزیده از میان پارسیان دیگر» آنان را دنبال می کردند. در همین راستا استرابون (Strab. 15. 3. 19) جامعه گرانهای رؤسا را در برابر پیراهن کم بهای مردم عادی قرار داده است (سنگاری و دیگران ۱۴۰۰: ۱۱۹). در واقع، این برابری میان پارسیان، نظری و ایدئولوژیک است و در واقعیت، با وجود آنکه پارسیان جایگاه بالاتری را نسبت به دیگر اقوام و مردمان داشتند، در میان خود آنها نیز سلسله مراتب وجود داشت. در بالای هرم شاه به عنوان بلندپایه ترین پارسی قرار می گرفته است و پس از شاهزادگان و شاهدختان، خشنرپاوانها، فرماندهان و مدیران ارشد و غیره قرار می گرفتند و در کف هرم نیز مردمان عادی پارسی قرار داشتند.

۴. مرد و مردم پارسی و تبلیغات و ایدئولوژی سلطنتی

پراکنش و انتشار جهانی و ایدئولوژی سلطنتی به تبلیغات هدفمند و آگاهانه نیاز داشت. یکی از ابزارهای مهم فرمانروایی ها و امپراتوری های جهان باستان بهره گیری از ابزارهای تبلیغی مانند کتیبه ها، مهرها، سکه ها، نقوش برجسته و غیره بود تا با آنها پیام خود را به مردمان و سرزمین های فرمانبردار و خارج از سلطه خود برسانند؛ هخامنشیان نیز از این قاعده مستثنی نبودند. آنها از ابزارهای تبلیغی خود مانند مهرها، نقوش برجسته، سکه ها و کتیبه ها و حتی کاسه ها و پیاله های پیشکشی به خوبی استفاده کردند تا پیام مشروعیت، استیلا، برتری و چیرگی خود را به گوش جهانیان برسانند (سلحشور ۱۴۰۱؛ سلحشور و فیروزمندی ۱۴۰۱). هخامنشیان در جای جای کتیبه های رسمی و شاهی که بیشتر سه زبانه هستند از مرد و مردمان پارسی سخن می گویند و دلاوری و جنگاوری آنها (از جمله شاه پارسی) شایستگی و اصالت پارسیان را یادآور شده اند که در این زمینه با منابع کلاسیک از جمله هرودوت و کسنوفون سازگاری دارند. برخی از این کتیبه های سه زبانه در سراسر شاهنشاهی منتشر می شدند و پیام آنها به گوش همه قلمرو هخامنشی می رسید. نمونه شاخص آن را می توان کتیبه بیستون دانست که کتیبه و نقش برجسته آن از مناطقی مانند بابل و الفانتین مصر^{۱۱} یافت شده است و خود داریوش نیز در بند هفتم از ستون چهارم کتیبه بیستون اشاره می کند که «کتیبه را به همه استان ها (ایالت ها) فرستادم، و نتیجه کار بر مردم اثرگذار بود و آن را پذیرا شدند» (Kent 1953: 132). ایده و مفهوم مرد پارسی به روشنی در کتیبه تندیس داریوش که در مصر ساخته شده است نیز دیده می شود. داریوش به ویژه بر پارسی بودن خود و اینکه یک مرد پارسی مصر را گرفته است تأکید می کند که به نوعی

بیانگر چیرگی و تسلط پارسیان بر یک سرزمین بیگانه است. مهرها- با توجه به یافت شدن تعداد بیشماری اثر مهرهای روی گِلنوشته‌های بایگانی‌های بارو و خزانه پارسه و کشف مهرهایی از سراسر شاهنشاهی می‌توان گستردگی استفاده از مهر را در دوره هخامنشی بدیهی شمرد- و سکه‌های هخامنشی با توجه به حجم کم و اینکه در گستره‌ای به قلمرو شاهنشاهی پخش و منتشر می‌شدند، ابزارهای مناسبی برای انتشار مفهوم مرد پارسی بودند که نقوش روی سکه‌ها (مرد پارسی در قامت شاهی که نیزه و کمان در دست دارد و یک جنگجو نشان داده شده است) و مهرها (به ویژه رویارویی و نبرد پهلوان پارسی با موجودات واقعی و ترکیبی و نیز مرد پارسی که بر دشمنان مصری، یونانی، سغدی، سکایی و غیره چیره شده و به پیروزی رسیده است) گویای همه چیز است (سلحشور ۱۴۰۱؛ سلحشور و فیروزمندی ۱۴۰۱). دستگاه تبلیغاتی پارسی به حدی در این زمینه موفق عمل کرده بود که برای مثال نقش کماندار پارسی روی سکه‌ها به روشنی در گستره پهنای شناخته شده بود: یونانیان چه در میدان نبرد و چه به عنوان رقبای اقتصادی هخامنشیان از این کمانداران وحشت و هراس داشتند. همچنین، تصویر و نقشمایه این کمانداران سلطنتی بر سکه‌های ایالتی و دودمانی آسیای کوچک وجود داشت. شهرت و اعتبار جهانی در یک هخامنشی تا سده چهارم پ.م ماندگار بود. اسکندر در هنگام تاراج خزانه شوش در حدود ۹۰۰۰ تالان زر پیدا کرد که بر آنها «نشان و نقش داریوش (charaktēra dareikon)» نقر شده بود. او بی‌درنگ پس از مرگ داریوش سوم در سال ۳۳۰ پ.م از این نوع سکه استفاده کرد (Gariboldi 2014: 291). هنگامی که شاه اسپارت، آگسیلائوس (Agesilaus) در سال ۳۹۴ پ.م از منطقه ترواد/ تروادا (Troad) خارج شد، ادعا کرد که سی هزار کماندار شاه پارسی را از آسیا عقب رانده است (Plut, Arta. 20). ناگفته پیداست که این کمانداران همان تصویر و نقش مرد جنگجوی پارسی روی سکه‌های زر و سیم (دریک و شیکل) هخامنشی است که یونانیان بارها در مبادلات خود از آن بهره برده بودند.

۵. نتیجه‌گیری

مفهوم و گفتمان مرد و مردم پارسی و انتشار آن یکی از بنیادی‌ترین اصول جهانبینی و ایدئولوژی رسمی و سلطنتی نظام پادشاهی پارسی است. بدنه و ساختار مقاله بر پایه مدارک و شواهد نوشتاری و غیرنوشتاری ایدئولوژیک و تبلیغی بنا نهاده شده که تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های سلطنتی و نیز هنر و شمایل‌نگاری درباری و رسمی دوره هخامنشی در آن

دخیل بوده است. مفهوم مرد و مردم پارسی، مفهومی به شدت ایدئولوژیک است که در پیوند با چیرگی و سلطه پارسیان و جایگاه برتر آنها قرار دارد. مرد و جنگجوی پارسی دور از پارس جنگیده و از پارس مصر را گرفته است. او در قامت پهلوان سلطنتی و یک پارسی به نبرد و رویارویی با دشمنان انسانی و غیرانسانی جانوران ترکیبی و واقعی - می‌پردازد و آنها را شکست می‌دهد. هرچند، مردمان پارسی جایگاه بالاتری نسبت به دیگر اقوام و مردمان داشته‌اند - مدارک و شواهد آن به تفصیل بررسی شد - رابطه سلسله‌مراتبی در میان آنها وجود داشت و شاه پارسی سرآمد دیگر پارسیان بود و جایگاه والای او خدشه‌ناپذیر است. تفوق و چیرگی مطلق پارسیان و مرد پارسی را مدارک گوناگونی مانند کتیبه‌های شاهی و به ویژه نقوش روی مهرها و سکه‌ها نشان می‌دهند و این مفهوم در سراسر شاهنشاهی پراکنده و منتشر شد. تبلیغات هدفمند و آگاهانه مفهوم و گفتمان مرد پارسی به وسیله دستگاه تبلیغاتی هخامنشی برای پراکنش و انتشار جهانی و ایدئولوژی رسمی شاهنشاهی هخامنشی با کامیابی همراه بود.

قدردانی

نویسندگان مقاله از دانشگاه اصفهان به عنوان پشتیبان مادی و معنوی انجام دادن این پژوهش سپاسگزاری می‌کنند.

پی‌نوشت‌ها

۱. در این مقاله منظور از مفهوم «مرد پارسی»، جنسیت مذکر و نیز جنگجو و پهلوان پارسی است که شاه بزرگ بالاترین مرد پارسی است، ولی «مردم پارسی» مفهوم کلی‌تر و فراگیرتری است و به قومیت پارسی اشاره می‌کند که مرد پارسی را نیز در برمی‌گیرد.
۲. بنا به گفته هرودوت (Hdt. 1. 125) هخامنشیان یکی از طوایف قبیله پاسارگادی بودند که از قبایل پارسی به شمار می‌رفتند.
۳. کوروش، شاه جهان، شاه انشان، پسر کمبوجیه، شاه انشان، خدایان بزرگ همه سرزمین‌ها را به دستان من سپردند (به من دادند) و من باعث شدم که در (این) سرزمین آرامش و صلح برقرار شود (واترز ۱۴۰۲، ۱۵۳). واترز (۱۴۰۲: ۲۹۹-۳۰۰) دو نام پارسه (پارس) و انشان را یکی می‌داند. برای آگاهی‌های بیشتر به پیوست C کتاب «زندگی‌نامه کوروش بزرگ، شاه جهان» از همین نویسنده بنگرید. البته میراث ایلامی انشان انکارناپذیر است و انشان در کنار شوش دهه‌ها و حتی سده‌ها پایتخت ایلامیان به شمار می‌رفت.

۴. برای آگاهی کامل درباره صحنه‌های نامور به «رویاریوی پهلوانی» به کتاب گریسون و روت (۲۰۰۱) و مقالات و کتاب‌های گریسون (۲۰۰۹، ۲۰۰۰، ۲۰۱۳، ۲۰۱۴ و ۲۰۱۷) رجوع کنید.

۵. برای اطلاعات بیشتر درباره جایگاه و اهمیت کاسه‌ها و پیاله‌ها در شاهنشاهی پارسی بنگرید به: کتاب هنر و فرهنگ فراگیر و جهانی تخت جمشید نوشته علی اصغر سلحشور (۱۴۰۲) و Wright & Holman 2021. Dusingberre 2013.

۶. بند چهارم کتیبه XPh: «... اهورامزدا و آرتَه را با فروتنی پرستش کن. کسی که قانون اهورامزدا را احترام بگذارد، و اهورامزدا و آرتَه را فروتنانه پرستش کند، هم در زندگانی شاد می‌شود و هم در هنگام مرگ رستگار می‌شود» (Kent 1953: 152).

۷. برای آگاهی بیشتر بنگرید به:

سلحشور، علی اصغر (۱۴۰۱)، پژوهشی در نظام سیاسی هخامنشی و مناسبت آن با قدرت بنا به شو/هد باستان شناسی و منابع مکتوب در مجموعه معماری تخت جمشید، پایان‌نامه دکتری، تهران: گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران.

۸. البته پلوتارخوس (Plut. Arta. 16) در ادامه از کیفر دادن و شکنجه وحشتناک مهرداد سخن می‌گوید که برادر اردشیر دوم، کوروش کوچک را کشته بود و اردشیر او را به دروغگو بودن محکوم کرد، زیرا مدعی بود که برادرش، کوروش با ضربت خود او از پای درآمده است.

۹. البته به نظر می‌رسد همانطور که بریان (۱۳۸۵: ۱۹۹-۲۰۱) خاطر نشان کرده گفته‌های داریوش چیزی جز تبلیغات سلطنتی نبوده است و اینکه احتمالاً این امتیازات موقتی و مصلحتی بوده‌اند. اگر سخن هرودوت (Hdt. 3.118-119) درست باشد، داریوش، ویدفرنه را که هم از یاوران او در سرکوب گنومات مغ به شمار می‌رفت و هم شورش بابلی‌ها را سرکوب کرده بود، به علت زیر پا گذاشتن قواعد درباری به مرگ محکوم کرد.

۱۰. البته در این زمینه یک استثنا وجود دارد: در کتیبه بیستون (ستون یکم، بندهای ۶ و ۷) داریوش، پارسیان را نیز بخشی از سرزمین‌هایی دانسته است که به لطف و مرحمت اهورامزدا از آن داریوش شدند، فرمانبردار او بودند و برایش باج و خراج آوردند (Kent 1953: 119). از سوی دیگر، پژوهشگرانی مانند داندامایف (۲۰۰۴: ۱۷۹) و هیتس (۱۹۷۱: ۲۸۹-۲۹۲) خاطر نشان کرده‌اند که بر مبنای اسناد پارسه به نظر خُشترپاؤن‌نشین یا ایالت پارس مالیات پولی و نقدی پرداخت نمی‌کرده، ولی از پرداخت مالیات جنسی معاف نبوده است.

۱۱. نقش برجسته و کتیبه روی استل یافت شده از بابل یادآور یادمان بیستون است. نقش برجسته یادآور چکیده‌ای از نقش برجسته بیستون است و دارای سمت و سوی بومی است، زیرا تنها دو شورشی که غاصبان بابلی به نام‌های نیدینتو - بِل (Nidintu-Bēl) و آرَخَه (Arakha) هستند، به تصویر کشیده شده‌اند. در این صحنه یک تن در زیر پای شاه پارسی تصویر شده و دو اسیر دست بسته بابلی روبروی او نقش شده‌اند (Wu 2014: 237; Rollinger 2016: 123; Granerød 2013: 468). متن این استل

تبیین و تحلیل نقش و جایگاه ... (علی اصغر سلحشور و اسماعیل سنگاری) ۱۵۵

سنگی نیز فقط به زبان بابلی است. همچنین، قطعاتی از متن کتیبه بیستون که به زبان آرامی بر پاپیروسی (TAD C2.1) نوشته شده بود از الفانتین مصر یافت شده است. این متن در اصل ۱۱ ستون داشت که دو ستون پایانی آن بر طومار پاپیروسی نگاشته شده که بیشتر بخش‌های آن با نسخه بابلی همخوانی دارد (Granerød 2013: 470).

کتاب‌نامه

آثانیس (۱۳۸۶)، *ایرانیات در کتاب بزم فرزندگان*، ترجمه جلال خالقی مطلق، تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، کانون فردوسی.

بریان، پیر (۱۳۸۵)، *امپراتوری هخامنشی*، ترجمه ناهید فروغان، جلد اول، تهران: فرزانه روز-قطره.
سلحشور، علی اصغر (۱۴۰۱)، *پژوهشی در نظام سیاسی هخامنشی و مناسبت آن با قدرت بنا به شواهد باستان‌شناختی و منابع مکتوب در مجموعه معماری تخت‌جمشید*، پایان‌نامه دکتری، تهران: گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران.

سلحشور، علی اصغر و بهمن فیروزمندی (۱۴۰۱)، «تبلیغات در نظام‌های پادشاهی آشور نو و هخامنشی برپایه مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری»، *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، س ۱۲، ش ۳۳، صص: ۱۴۳-۱۸۰.

سلحشور، علی اصغر (۱۴۰۲)، *هنر و فرهنگ فراگیر و جهانی تخت‌جمشید*، تهران: آریارمنا.
سنگاری، اسماعیل، مقدس، امیرحسین و عرفانه خسروی (۱۴۰۰)، *تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری در دنیای باستان: زندگی، زمانه و کارنامه هرودوت هالیکارناسوسی*، تهران: دانشگاه تهران.

فاگل سانگ، ویلم (۱۳۹۷)، *هخامنشیان بر مبنای مدارک شرقی*، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز.
کولبرن، هنری (۱۴۰۲)، *باستان‌شناسی و هنر شاهنشاهی هخامنشی در مصر*، ترجمه علی اصغر سلحشور، تهران: آوشت.

کوه‌کن، محمود رضا (۱۳۹۶)، *ایران‌شهر: روند تبیین اندیشه سیاسی ایران‌شهری (ایران، باستان)*، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

لینکلن، بروس (۱۳۹۶)، *نیمه تاریک بهشت*، ترجمه آروین مقصودلو، تهران: حکمت کلمه.
واترز، مت (۱۴۰۲)، *زندگی‌نامه کوروش بزرگ، شاه جهان (مدارک تاریخی، منابع نوشتاری، شواهد باستان‌شناسی)*، ترجمه علی اصغر سلحشور، تهران: نشر تاریخ ایران.

Briant, Pierre (2002), *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, English Translation by P. T. Daniels, Winona Lake: Eisenbrauns.

Cameron, George Glenn (1948), *Persepolis Treasury Tablets*, Chicago: The University of Chicago.

- Dahm, Murray (2019). *Macedonian Phalangite versus Persian Warrior; Alexander confronts the Achaemenids, 334–331 bc*, Oxford: Osprey Publishing.
- Dandamaev, Muhammad and Vladimir G. Lukonin (2004), *The Culture and Social Institutions of Ancient Iran*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Diodorus Siculus (1989), Diodorus of Sicily in Twelve Volumes with an English Translation by C. H. Oldfather, vol. 4-8. Cambridge, Mass., Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.
- Dusinberre, Elspeth R. M. (2000), "King or God? Imperial Iconography and Tiarate Head Coins of Achaemenid Anatolia", *Annual of the American Schools of Oriental Research*, vol. 57, pp: 157-171.
- Dusinberre, Elspeth R. M. (2013), *Empire , Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehrenberg, Erica (2008), "Kingship in Late Babylonian and Early Persian Times", in: *Religion and Power Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*, N. Brisch (ed.), Chicago: Oriental Institute of the University Chicago.
- Filippone, Ela (2012), "DPd/DPe and the Political Discourse of King Darius", in: *Dariosh Studies II: Persepolis and its Settlement: Territorial System and Ideology in the Achaemenid*, G. P. Basello and A. V. Rossi (eds.), Napoli: Università degli Studi di Napoli "L'Orientale".
- Gariboldi, Andrea (2014), "Elements of Globalization in Ancient Iranian Numismatics", in: *Melammu: The Ancient World in an Age of Globalization*, M. J. Geller (ed), Berlin: Neopubli GmbH.
- Garrison, Mark B. (2017), *The Ritual Landscape at Persepolis: Glyptic Imagery from the Persepolis Fortification and Treasury Archives*. Chicago: The University of Chicago.
- Garrison, Mark B. (2014), "Royal Names Seals of Darius I", in: *Extraction and Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper*, M. Kozuh. W. F. M. Henkelman. C. E. Jonesand, and C. Woods (eds.), Chicago: The University of Chicago.
- Garrison, Mark B. (2013), "Royal Achaemenid Iconography", in: *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, D.T. Potts (ed.), Oxford :Oxford University Press.
- Garrison, Mark B. (2010), "Archer at Persepolis: The Emergence of Royal Ideology", in: *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005), J. Curtis and J. St. Simpson (eds.), London: I.B. Tauris.
- Garrison, Mark B. (2009), *Visual Representation of the Divine and the Numinous in Early Achaemenid Iran: Iconography of Deities and Demons*, Switzerland: University of Zurich.
- Garrison, M. B. (2000), "Achaemenid Iconography as Evidenced by Glyptic Art: Subject Matter, Social Function, Audience and Diffusion », in : *Images as Media. Sources for the Cultural History of the Near East and the Eastern Mediterranean (1st Millenium BCE)*, C. Uehlinger (ed.), University Press Fribourg Switzerland Vandenhoeck & Ruprecht Gottingen, pp:115-163.

- Garrison, Mark. B., and Margaret Cool Root (2001), *Seals on the Persepolis Fortification tablets*, Part 1: *Images of heroic encounter*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Gates-Foster, Jennifer E. (2014), "Achaemenids, Royal Power, and Persian Ethnicity", in: *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*, J. McNerney (ed.), Chichester: Wiley-Blackwell.
- Granerød, Gard (2013), "By the Favour of Ahuramazda I Am King: On the Promulgation of a Persian Propaganda Text among Babylonians and Judaeans", *The Study of Judaism*, vol. 44, no. 4-5, pp:455-480.
- Herodotus (1920), *Histories*, With an English Translation by A. D. Godley, Cambridge, Harvard University Press.
- Hinz Walter (1971). "Achämenidische Hofverwaltung". *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*. vol. 61. pp: 260-311.
- Kaptan, Deniz (2010), "Clay Tags from SeyitÖmer Höyük in Phrygia", in: *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005), J. Curtis, and J. St. Simpson (eds.), London: I.B. Tauris.
- Kent, Roland Grubb (1953), *Old Persian (Grammar, Texts, Lexicon)*, American Oriental Society.
- Lecoq, Pierre (1997), *Les Inscriptions de la Perse Achéménide*, Paris: Gallimard.
- Lincoln, Bruce (2008), "The Role of Religion in the Achaemenian Imperialism", in: *Religion and Power Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*, N. Brisch (ed), Chicago: Oriental Institute of the University Chicago.
- Özgen, İlknur (2010), "Lydian Treasure", in: *The Lydians and Their World*, N. D. Cahill (ed.), Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Plutarch (1926), *Plutarch's Lives*. With an English Translation by Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd.
- Rollinger, Robert (2016), "Royal Strategies of Representation and the Language(s) of Power: Some Considerations on the Audience and Dissemination of the Achaemenid Royal Inscriptions", in: *Official Epistolography and the Language(s) of Power: Proceedings of the First International Conference of the Research Network Imperium & Officium, Comparative Studies in Ancient Bureaucracy and Officialdom*, University of Vienna, 10-12 November 2010, S. Procházka, L. Reinfandt, S. Tost, and K. Wagensonner (Eds.), Wien, pp: 117-130.
- Root, Margaret Cool (1991), "From the Heart: Powerful Persianisms in the Art of the Western Empire", in: *Achaemenid History 6: Asia Minor and Egypt. Old Cultures in a New Empire*, H. W. A. M. Sancisi-Weerdenburg, and A. Kuhrt (eds.), Leiden & Boston.
- Root, Margaret Cool (1979), *King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire*, Leiden: Brill.
- Schmidt, Erich (1953), *Perspolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Schmitt, Rüdiger (2009), *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden*, Wiesbaden.

- Strabo (1903), *The Geography of Strabo, Literally Translated, with notes*, In three volumes. London, George Bell & Sons.
- Stronach, David (1990), "On the Genesis of the Old Persian Cuneiform Script", in: *Contribution a l'histoire de Than: Melanges offerts d Jean Perrot*, F. Vallat (ed.), Paris: Editions Recherche sur les civilisations.
- Tuplin, Christopher (2010), "All the King's Men", in: *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005)*, J. Curtis, and J. St. Simpson (eds.), London: I.B. Tauris.
- Tuplin, Christopher (2017), "War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology", *Elevtrum*, vol. 24, pp:31-54.
- Wiesehöfer, Josef (2001), *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD*, Translation from German by Azizeh Azodi, London.
- Wright, Jacob L., and Meredith Elliott Hollman (2021). "Banquet and Gift Exchange", in: *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, B. Jacobs, and R. Rollinger (eds), John Wiley & Sons, Inc.
- Wu, Xin (2014) "'O Young Man... Make Known of what Kind You Are': Warfare, History, and Elite Ideology of the Achaemenid Persian Empire", *Iranica Antiqua*, vol. 49, pp: 209-299.
- Xenophon (1914) *Xenophon in Seven Volumes*, 5 and 6. Walter Miller, Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London.
- Xenophon (1922), *Xenophon in Seven Volumes*, 3. Carleton L. Brownson, Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London.